

Contradicțiile sociale în socialism (coordonatori Ion Tudosescu, Aculin Cazacu), București, Edit. politica, 1980.

Analiza contradicțiilor în socialism reprezintă o sarcină actuală și de importanță majoră, întrucât concentrează atenția asupra proceselor fundamentale ce se desfășoară în țara noastră și a implicațiilor dezvoltării ei sociale. Pe această temă s-au publicat numeroase lucrări și s-au inițiat dezbateri științifice. O nouă lucrare pe această temă obligă mult, încă de la început, asupra aspectelor ce urmează a fi supuse atenției cititorului. Cartea pe care o recenzăm are meritul, printre altele, de a oferi o adevărată problematizare și reproblemăzire originală a mecanismelor sociale de dezvoltare și a unor teze teoretice folosite în studierea acestora.

Dezbaterea sensului conceptului de contradicție, din perspectiva materialismului dialectic (A. Valentin, I. Tudosescu) pune în discuție sensuri noi și oferă propuneri de rezolvare la o serie de întrebări privitoare la conținutul și modul de acțiune a contradicțiilor. Ce este contradicția dialectică? Iată o întrebare de maximă importanță teoretică și practică. Contradicția dialectică se impune gândirii, pe măsura ce aceasta pătrunde, din ce în ce mai profund, în cunoașterea realității (p. 27). Se impune a revedea — din perspectiva unei asemenea gândiri mai profunde — teza contradicției ca izvor al dezvoltării. „Prin urmare, lupta contrariilor nu este izvorul mișcării în sensul absolut al cuvântului și nici nu poate fi, pentru că ideea de luptă implică deja mișcarea: lupta contrariilor este un proces, o mișcare” (p. 31). Această opinie este prezentă și în studiul semnat de C. Sirbu, deschizându-se un „cîmp epistemic” important de analiză, de gândire originală, pentru practica socială.

O abordare personală și valoroasă oferă cititorilor I. Tudosescu în problematizarea conținutului ontic și a semnificației tipurilor de contradicții antagoniste și neantagoniste. Susținând necesitatea unor nuanțări și precizări de fond, autorul avansează ideea unor deosebiri de fond și funcționalitate a contradicțiilor, contradicțiile antagoniste putînd exista în două forme principale: a. structurate pe temeiul unor interese fundamentale radical opuse și b. structurate pe temeiul unei opoziții de interese secundare (nefundamentale). În același sens, contradic-

țiile neantagoniste pot fi înșă și ele două forme principale: a. structurate pe temeiul unor interese nefundamentale relativ comune și b. structurate pe temeiul unor interese fundamentale relativ comune (p. 72—73). Argumentele teoretice și analiza socială operată de autor pe baza acestor noi conceptualizări rețin atenția și oferă o problemă de dezbateră ce ar putea fi inițiată cu reale rezultate pozitive.

Un merit remarcabil al lucrării constă în abordarea problemei raportului dintre contradicție și instrăinare cu deosebire în condițiile socialismului. O serie de autori (Al. Boboc, I. Tudosescu) oferă puncte de vedere diferite (în anumite privințe). Avem rețineri cu privire la teza conform căreia procesul de instrăinare este doar contingent socialismului (p. 53); unele studii, chiar din volum, deși nu folosesc acest concept lasă loc cerinței reluării analizei problemei și din alte perspective.

Rețin atenția studiile privind problematica contradicțiilor pe planul formelor conștiinței sociale, a formelor subiective de organizare socială. Analiza specificului contradicțiilor politice (O. Trăsnea) oferă terenul unor ample discuții, capabile a deschide, la rîndul lor, noi direcții de cercetare. Evidențiem, dintre tezele avansate, problema noului tip de putere politică în socialism care „funcționează ca autoritate politică, fiind încarnarea unui nou tip de legitimitate (suveranitatea reală a poporului), datorită noului subiect activ al puterii, dar și scopurilor pe care acestea le urmărește și instrumentelor pe care le utilizează” (p. 139). Problema legitimității ca relație socială fundamentală de generare a puterii, de interpretare a acesteia, de apreciere a semnificației sale sociale constituie o temă de analiză concretă de primă însemnătate la care ar trebui să-și aducă contribuția cercetătorii din diferite domenii ale științelor sociale.

O analiză meritorie de sociologia valorilor și normelor morale o oferă studiul semnat de S. Stoica. Evoluția conflictelor valorico-normative în țara noastră, se dovedește a constitui o problemă teoretică de o reală rezonanță practică răspunzînd unor întrebări de maximă importanță în direcționarea acțiunii umane. Dinamica contradicțiilor pe

planul vieții morale a societății noastre scoate în evidență tendințe diferite. „Ținând de intimitatea substanței sociale, conflictele valorice-normative neantagoniste transpar discret în stări de conștiință difuze, heteroclitice, ambigue și adesea într-o nemijlocită convergență — deși motivația lor e alta — cu ansamblul unor conflicte valorice-normative de factură antagonică” (p. 171). A studia evoluția acestor conflicte, dinamica reală a raporturilor valori-norme pe fundalul transformărilor în viața socială generală este o cerință importantă, studiul oferind sugestii, opinii, ipoteze ce se impun a fi reținute.

O altă abordare, tot în domeniul sociologiei valorilor (din perspectiva esteticului) o constituie studiul semnat de I. Ianoși. Analiza mutațiilor estetice din perspectiva mutațiilor sociale generale pune numeroase probleme, solicită pe cercetători a formula teze în deplină corespondență cu fenomenul real. Studiul menționat surprinde „mişcarea” ce se petrece azi în „domeniul esteticului” de la producerea de valori la receptarea lor pe diferite medii sociale.

Studierea fenomenului de conștiință în ansamblu se dovedește a fi o dimensiune majoră, indispensabilă înțelegerii profunde și corecte a dinamicii contradicțiilor din țara noastră. O problematizare și reproblematică a conștiinței, din cerința înțelegerii funcțiilor sale multiple (de reflectare, proiectivă, prescriptivă etc.) o realizează P. Golu. „Antinomiiile conștiinței” nu ne apar ca dileme abstracte și insolubile, ci ca raportare a conștiinței la viață din perspectiva specificității conținutului său și a modului ei de a opera în cadrul vieții reale a omului (p. 200—201). Contradicțiile conștiinței nu sînt exterioare acestuia. „Conștiința este organizată contradictoriu în însăși intimitatea ei, iar acest principiu de construcție ni s-ar putea confirma atât microstructural, cât și macrostructural...” (p. 208).

Două interesante studii (A. Cazacu, D. Bărbulescu și L. Vlăsceanu) sînt dedicate proceselor instructiv-educative. Realizînd o analiză a sistemului de învățămînt din perspectiva funcționării macrosistemului social, A. Cazacu reușește o problematizare fină și profundă a procesului social al educației pe baza unui sistem conceptual bine elaborat și original. Punînd în discuție diferite modele teoretice referitoare la educație, autorul construiește cadrele conceptuale ale unui model integrat de dezvoltare și funcționare a educației. Descifrarea problemelor legate de evoluția sistemului social al învățămîntului în contextul (și ca un factor important al) dezvoltării generale a societății noastre. Accentul pus pe acțiunea învățămîntului ca factor de declanșare și promovare a transformărilor sociale are o valoare teoretică și practică deosebită. „Învățămîntul integrat inscrie, între finalitățile sale,

dincolo de satisfacerea nevoilor de cadre ale economiei, științei și culturii, producerea unor mutații în structurile socioprofesionale ale societății, mutații care — la rîndul lor — produc efecte de retroacțiune asupra sa, influențază tendințele și ritmul dezvoltării” (p. 249).

Modul de funcționare a sistemului educațional în țara noastră este pus în discuție și în studiul semnat de D. Bărbulescu și L. Vlăsceanu. Învățămîntul, ca „factor structural al schimbării sociale” (p. 253), se dezvoltă și el în cadrul unui sistem de contradicții. Autorii supun dezbaterii teoretice o privire originală asupra contradicțiilor proprii învățămîntului, scoțînd pe prim plan procesele reale care generează contradicțiile și efectele sociale diverse ale acestora. Reținem următoarea idee: „Contradicția principală a unui învățămînt integrat este aceea dintre caracterul integrat al structurilor organizaționale școlare și activitatea pedagogică neintegrată, desfășurată în cadrul acestora” (p. 265).

Contradicțiile sociale afectează ființa umană în totalitatea sa, atît ca obiect al transformărilor, cît și (în special) ca subiect al lor. Analiza surselor cognitive ale contradicțiilor sociale (C. Zamfir) aduce o dimensiune mai puțin luată în considerație uneori, oferind ocazia avansării unor ipoteze și soluții demne de a fi luate în considerație. Realizînd o adevărată analiză sociologică a problemelor sociale (din păcate, studiul nu precizează clar sensul conceptului de „problemă” pendulînd între accepția sa epistemică — p. 275 — și cea ontologică — p. 276), autorul își desfășoară demersul său teoretic de la planul analizei teoretico-conceptuale, pînă la cel practic al acțiunilor sociale. Paragraful privind „tehnicile de realizare a consensului în condiții de incertitudine” ni s-a părut deosebit de valoros și deschizînd un cîmp de acțiune de o mare eficiență socială.

Analiza contradicțiilor din perspectiva mobilității sociale (V. Constantinescu) aduce în dezbateri o problemă de mare actualitate izvorită din stările tranzitorii, din „întîlnirile” specifice ale omului cu noul mediu industrial. Ca și în alte domenii ale realității sociale, trecerile graduale, cu sinuozități și suprapuneri de modele diferite (uneori opuse), caracterizează și multe procese legate de industrializarea socialistă, urbanizare, mobilitate socială și teritorială etc. Situația specifică a „persoanelor cu duble statusuri ocupaționale” constituie un domeniu de interes deosebit. Printre altele, efectul acestei situații asupra tipului de personalitate ocupă un loc central. „Trăind succesiv două existențe diferite în tipuri de comunități delimitate se realizează și o „dualizare” de tip cultural, precum și o suprapunere de simboluri de factură organizațională. Lăcrînd în limitele unui spațiu urban, persoanele respective se urbanizează, dar revelînd la

cadrele sociale caracteristice ariei rurale, ele se ruralizează" (p. 298).

Volumul se încheie, semnificativ, cu problema responsabilității sociale (I. Ungureanu). Tratând responsabilitatea „ca un proces social fundamental al schimbărilor sociale globale contemporane" (p. 313), autorul deschide un cîmp larg de investigații cu probleme noi și importante, surprinzînd rolul responsabilității ca „agent social-istoric al schimbării și revoluționării structurilor sociale" (p. 314). Ipoteza de la care pleacă studiul are în vedere distincția dintre răspundere și responsabilitate, realizîndu-se o critică unor căi posibile de acțiune socială ineficientă care pot apărea în activitatea practică politică.

În ansamblul său, volumul este o reală realizare științifică, atît prin aria largă și

originală a problematicii abordate, cit și prin soluțiile propuse. Avansînd unele rezerve și puncte de vedere deosebite legate de abordarea procesului de omogenizare socială (în legătură, de exemplu, cu teza privind urbanizarea satelor și apropierea lor treptată de orașele propriu-zise — p. 119, 187; cu reducerea raportului dintre tipul de muncă fizică și intelectuală la aspecte privind conținutul muncii — p. 122; cu tratarea omogenizării culturii în socialism — p. 187, 189 etc.) ne exprimăm convingerea că lucrarea aduce multe idei originale și valoroase, fiind un bun științific incontestabil.

O. Hoffman

Centrul de cercetări sociologice

Petre Dateulescu, *Educația materialist-științifică a tineretului, Cercetări psihosociale*, București, Edit. politică, 1980

O revoluție cu adevărat umanistă a condiției umane în socialism, vizînd transformarea radicală a structurilor obiective și a celor subiective, nu e posibilă fără emanciparea omului de cea mai gravă formă a înstrăinării — înstrăinarea religioasă. Tocmai în lumea conștiinței, a vieții sufletești interioare se află cele mai adînci, mai persistente surse de alimentare a fenomenului religios. Atunci cînd dispar în bună măsură rădăcinile sociale obiective ale atitudinii religioase, atunci cînd bătălia pentru cunoașterea și cucerirea (umanizarea) lumii exterioare — atît în direcția infinitului mare cit și în aceea a infinitului mic — dobîndește succese atît de spectaculare ca cele ale epocii noastre, centrul de greutate al luptei dintre religie și ateism, dintre cultura religioasă și cea laică, se mută în sfera conștiinței. Se poate spune fără exagerare că, alături de asemenea probleme cardinale cum ar fi pacea sau războiul, starea de înăpoiere economică sau o dezvoltare multilaterală a potențialului material și uman al fiecărei națiuni, fericirea și grandoarea omului de mîine, destinul prometeic și frumusețea sa morală depind de rezultatele acestei bătălii. Căci lupta pentru afirmarea culturii laice, pentru educarea materialist-științifică și morală-laică a oamenilor, înainte de toate a tineretului este lupta pentru demnitatea omului, pentru transformarea acestuia (de drept și de fapt) în stăpîn și responsabil al propriei sale vieți, al propriei sale fericiri.

Din acest unghi de vedere trebuie apreciată o lucrare ca cea a lui Petre Dateulescu, întemeiată pe o foarte bogată cunoaștere a literaturii de specialitate, prelucrată critic și selectiv, dar și pe investigații psihosociologice întreprinse de autor după un eșantion și cu orientări de valoare semnificative. Importanța și semnificația actuală a lucrării rezidă pe de o parte în abordarea unor dintre cele mai dificile, mai greu de surprins, aspecte ale fenomenului religios — dimensiuni de ordin psihic, sufleteș, iar pe de altă parte în faptul că vizează cel mai dinamic și maleabil material uman — tineretul, de inepuizabilă plasticitate și disponibilitate de creație și progres, cea mai sigură garanție a triumfului și consolidării în România de mîine a civilizației de tip comunist.

Conștient de marile resurse educaționale ale societății noastre, de orientările laice de valoare ale celor mai de seamă detașamente ale tineretului muncitor și studios, autorul nu cade însă în euforii sentimentale idilizante, nu-și pierde luciditatea critică față de persistența adesea îngrijorătoare a unor stări de spirit și practici religioase la care participă încă un mare număr de tineri. „Pe primul plan — scrie P. Dateulescu — se află problema: cum este posibil ca, în condițiile unui cadru social-politic și instructiv-formativ întemeiat pe valorile superioare ale științei contemporane și ale umanismului socialist, să existe tineri care iau în serios și se simt atrași de perspectivele himerice ale credințelor în forțe

supranaturale. Modelul explicativ prezentat în această carte este completat prin desprinderea caracteristicilor specifice ale psihologiei religioase, pe plan cognitiv, afectiv și comportamental, în strinsă legătură cu evidențierea consecințelor negative pe care le imprimă misticismul și atitudinea religioasă asupra personalității și vieții sociale a tinărului" (p. 9-10).

Partea I a lucrării este consacrată *fundamentării teoretice a definirii și cercetării psihologiei a religiozității* începând cu o foarte succintă analiză a esenței religiei și religiozității. Interesante și în bună măsură inedite sînt însă definiția și cercetarea psihologică a fenomenului religios, inclusiv critica teoriilor nemarxiste, clasificate astfel:

— *Orientarea biopsihologică*, însoțită de teoria lui Freud despre religie, redusă la istoria biologică a ființei umane, la subordonarea omului primitiv față de religie iar în societatea modernă la „difficultățile specifice ale procesului de socializare intrafamilială și conflictele ineluctabile între interesele individuale și interesele colective...” (p. 27). Religia devine un mod de canalizare, un fel de supapă de siguranță a nevrozei. În ciuda biologismului acestei concepții, a inconsistenței modelului psihanalitic al compensării, Datulescu nu pregetă să pună în lumină unele accente critice în teoria lui Freud care constată că religia nu a reușit să înlăture sau să îngrădească nemulțumirea omului, propunînd „substituirea prescripțiilor culturale fundamentate religios prin norme culturale întemeiate pe acțiune” (p. 28).

— *Orientarea subiectiv-psihologică* ce derivă religiozitatea din conștiința individului și o identifică exclusiv cu sfera trăirilor subiective, fie de ordin intelectual, de ordin emoțional sau politic. Într-un cuvînt este vorba de o experiență lăuntrică, dinamică și unică avînd drept corelat sau termen de referință exterior — forțe supranaturale, transcendență divină a căror contactare ar constitui o cale a salvării. Există desigur o puternică componentă afectivă a religiozității și chiar o coloratură afectivă a fenomenului religios dar acesta nu-și are geneza în lumea involburată a sentimentelor, nu este doar o stare biopsihică, ci „este un fenomen psihosocial complex, o valoare și o atitudine generată nu de „aptitudini” sau dispoziții psihice intrinsece ale individului, ci de caracteristici socioculturale și de socializare specifice unui mediu ambiant...” (p. 31).

— *Orientarea comportamentistă* ce deplasează geneza religiei în sfera raporturilor vieții sociale de grup, a ritualurilor, credințelor și instituțiilor religioase. În această perspectivă, religia pare a fi un fenomen social dar socialul în această interpretare nu este decît o exteriorizare simbolică instituțională și comporta-

mentală, a unor stări psihice. Această orientare pune accentul pe studiul unor manifestări reale, concrete, obiectiv detectabile și măsurabile, ale religiei dar toate acestea sînt reducibile la fondul psihic, este vorba deci de o altă variantă a psihologismului.

— *Orientări psihosociale* care încearcă să îmbine, într-un fel sau altul latura interioară și cea exterioară a religiozității, experiența subiectivă interioară cu cea obiectivă exterioară. Este deci o încercare de a surprinde complexitatea fenomenului religios, de a depăși subiectivismul și psihologismul sociologic, ceea ce a dus la rezultate empirice importante cu privire la mecanismele psihosociale ale religiozității individuale și de grup dar în afara unor principii metodologice materialist-istorice; privind mai ales rolul primordial al cauzalității sociale complexe în geneza și manifestările religiozității individuale, nu este cu puțință înțelegerea esenței fenomenului religios.

Rezultate demne de atenție s-au obținut de către cercetători nemarxiști și în ceea ce privește dimensiunile religiozității (*ideologică, ritualică, intelectuală*, dimensionarea *conștiinței*), distincția dintre *religiozitatea marginală*, periferică și convențională, implicînd automatisme comportamentale, *religiozitatea intensă* mergînd pînă la stări de transă, misticism, bigotism, fanatism, sau între *religiozitatea difuză* și cea *explicită*.

După o critică la adresa „absolutismului funcționalist”, acest capitol bogat în idei și informații se încheie cu o *definiție psihosocială a religiozității de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric*. Autorul susține că *abordarea psihologică a religiei* se corelează cu cea psihosociologică, istorică și sociologică dar este autonomă plecînd de la „premisa că la nivelul conștiinței individuale și de grup, adică pe planul psihologiei, religia (fenomen social și formă a conștiinței sociale) devine religiozitate” (p. 46). Din sfera religiozității fac parte credințe, iluzii, opinii, certitudini, convingeri mentale, raportarea la supranatural ca la o existență reală. Religiozitatea cuprinde deci stări afective, emoționale dar și volitive, intelectuale, prin raportările sale cognitive la factorii exteriori și, mai ales, la transcendență.

Al treilea capitol al lucrării analizează *Metodele de cercetare psihologică a religiozității*; el are deci un caracter relevant sociologic-metodologic. Autorul are meritul de a fi elaborat și experimentat un *model de investigație psihologică a fenomenului religios în rîndul tinerilor*, îmbinînd funcția de utilitate și eficiență; cu obiectivitate și probitate, el prezintă însă mai întîi metodele folosite, omologate în cercetarea empirică a religiozității, adoptînd față de fiecare din aceste metode o atitudine critică. Este vorba de

metoda de analiză statistică, metoda de interpretare a comportamentelor și a relațiilor verbale nonprovocate (observația directă — nonparticipativă, ocazională și mai ales cea participativă, observația indirectă — prin analiza unor documente personale ale subiecților), metoda de interpretare a relațiilor personale și a comportamentelor provocate (chestionarul scris și interviul oral, teste de personalitate și compuneri, experimentul), metoda studiului de caz — ce se constituie pe temeiul unei sinteze a celorlalte metode.

Deși puține, există și în România unele tradiții de cercetare a fenomenului religiozității din perioada interbelică ce a cunoscut — pe fondul crizei de ordin economic, politic și cultural a societății românești — o proliferare a sectelor religioase mai ales în zonele periferice, caracterizate prin scăzută maturitate politică a maselor, prin pauperizarea crescută, un nivel social-cultural inferior, derută psihospirituală. P. Datculescu evocă mai ales cercetările lui Lucian Bologa, Andrei Chircey, N. Mărgineanu și Mihai Beniuc. În perioada postbelică cercetarea concretă — care a demarat mai greu decât preocupările de ordin general asupra fenomenului a urmărit depistarea elementelor mistico-religioase din conștiința diferitelor categorii de tineret, gradul de intensitate a acestora și evidențierea unor legături structurale între atitudinile mistice și poziția socială a tinerilor. Dar toate aceste cercetări (A. Mihu și colaboratorii, H. Culea, I.M. Popescu și I. Bădescu) cu merite incontestabile, pe care autorul nu le minimizează cîtusi de puțin, au neglijat latura afectivă a religiozității, decalajul dintre comportamentul religios prin frecventarea serviciilor religioase și atitudinea subiectiv favorabilă față de religie.

Partea a II-a a lucrării — *Cercetări privind cauzele, structura și consecințele religiozității* este consacrată în întregime prelucrării și decantării rezultatelor obținute prin cercetări proprii asupra religiozității, avînd ca principale ipoteze:

— definirea religiozității ca o atitudine complexă, cuprinzînd elemente cognitive, afective și comportamentale, unificate prin credință în supranatural;

— geneza acestor atitudini religioase în procesul interacțiunii dintre viața psihică interioară și condițiile externe obiective;

— multitudinea și ierarhizarea factorilor ce dau naștere atitudinilor religioase; în esență „la baza formării atitudinii religioase se află stări dizarmonice, de nesiguranță și inadecvare epistemică și valorică, pe plan subiectiv și în viața socială a individului” (p. 81);

— atitudinea religioasă oferă individului o falsă și iluzorie compensație față de trăirea unor asemenea stări;

— atitudinea religioasă „invadează întreaga personalitate a individului și imprimă ansamblului proceselor mentale afective, precum și majorității atitudinilor sociale modalități și finalități determinate de structura religiei” (p. 82).

În temeiul acestor premise, cercetarea și-a propus să identifice factorii sociali, culturali și educaționali, psihologici, și psihosociali, care generează și structurează mecanismele de compensare religioasă la unii tineri.

Fără a fi sociolog, aș aprecia totuși ca foarte relevant eșantionul ales: 3 loturi omogene de cîte 100 subiecți între 14—30 ani, de diverse categorii și medii socioprofesionale; un lot de tineri aparținînd principalelor secte neoprotestante, cu atitudini intens religioase, un altul neaparținînd sectelor dar cu manifestări parțiale de religiozitate și un al treilea fără elemente de comportare mistico-religioasă. Selectarea ultimelor două loturi s-a făcut aposteriori, după investigarea prealabilă a peste 500 de tineri. Autorul își explică construcția itemurilor și valabilitatea lor criteriile grupării lor, dificultățile metodologice întreprinse avînd în vedere funcționalitatea unor cercetări de acest fel. Relevanța cognitivă a rezultatelor obținute este atît de ordin imediat, bazîndu-se pe datele reale ale cercetării, cît și de natură deductivă întrucît autorul face apel la un bogat sistem de referințe la alte opinii și experiențe de cercetare, integrînd mereu totul într-o perspectivă metodologică unificatoare. Astfel, *Etiologia religiozității la tineret* îi prilejuește un nou examen critic al unor teorii reducționiste, unifactoriale privind geneza religiozității: teoria despre *paradigma socializării religioase familiale*. Este un model etiologic care accentuează pînă la absolutizare, rolul familiei și al mediului familial în producerea atitudinilor religioase; „Familia are probabil rolul cel mai mare în etiologia generală a stărilor de religiozitate. Dar toate interpretările cauzale care pun accentul pe socializarea familială tind să abstragă familia din contextul ei structural sociocultural” (p. 93); teoria ce formulează *paradigma formelor de influențare sociale*, adoptînd deci un model explicativ întemeiat pe influențele interpersonale din viața socială a individului care sînt receptate de altfel în chip foarte diferențiat, funcție de caracteristici distinctive, psihopersonale; teorii ce pleacă de la *paradigma deficiențelor de personalitate* — deficiențe față de care religia încearcă să realizeze o funcție substitutivă, compensatorie. Este vorba de subiecți religioși cu un scăzut statut cultural și educațional, cu eu fragil incapabil de ideții cognitive realiste, cu o slabă și fluidă organizare a

datelor personalității, cu stări de inadecvare cognitivă și emoțională, de frustrare.

În ceea ce-l privește, autorul se orientează spre un *model explicativ* întemeiat de o teorie plurifactorială a formării atitudinii religioase, cu predominarea setului *cognitiv-axiologic*. El i-a fost impus nu numai de exigențe metodologice ale dialecticii marxiste dar și de geneza și mișcarea socială reală a stărilor de religiozitate — mai ales la o populație tină, cu disponibilități sporite de receptare a mobilității mediului socio-cultural. De aici preocuparea pentru elaborarea unor indicatori sintetici în vederea identificării și măsurării gradului de religiozitate la unii tineri.

În legătură cu *structura religiozității* aș remarca din nou valoarea științifică a acestei lucrări care evită tratările simpliste, reducionistas sau unele comodități tradiționale dispuse să exilize fenomenul religios în misticism, anticunoaștere și stări afective. Iată însă că P. Datculescu pune pe primul plan în structura multiplă a acestui fenomen, *structura cognitivă* cuprinzând ca orice formă culturală, de conștiință — concepte, categorii, raționamente, cunoștințe, modalități și forme de gândire, numai că toate acestea au un conținut religios, se bazează pe credință în forțe supranaturale. Există deosebiri radicale între modul de structurare și organizare polarizantă a *experienței cognitive* la religioși și ateii, plecând chiar de la aceleași elemente cognitive fundamentale extrase din psihologie, biologie, astronomie etc. Reproducerea unor răspunsuri privind modul de constituire a schimbărilor, a progresului cunoașterii și societății, relația dintre știință și religie, construcția mentală a viitorului nu se par deosebit de semnificative pentru configurarea unor tipuri de gândire și personalitate de încredere în om și viitorul său sau, dimpotrivă, de neîncredere și pesimism în statutul de libertate și demnitate a omului, în capacitatea sa de a-și făuri liber viitorul.

O pondere deosebită are în geneza și manifestările religiozității *structura afectivă* deoarece tocmai stările emoționale specifice sînt cele ce predomină în *structura psihologică a personalității religioase*. În registrul stărilor afective, dominante sînt sentimentul de dependență față de o forță supranaturală, asumarea unor roluri afective învățate — interiorizare a unui model de personalitate religioasă propagat de religie și teologie, fără teorie realist și validare empirică în interrelația conștiință subiectivă — realitate obiectivă, trăirea afectivă a unor valori morale specifice religioase sau a altora nonreligioase dar convertite și subordonate unor principii religioase.

O gamă largă de componente cuprinde și *structura comportamentală* din care sînt analizate: frecventarea cultului, practica rugă-

ciunii cu funcție de catarsis ș.a. Religiozitatea este analizată și prin efectele sale asupra altor atitudini sociale, asupra scării satisfacțiilor sociale și individuale, asupra configurării și dinamicii valorilor extrareligioase — *finale, etice, estetice, epistemice și economice* (după o clasificare a lui Levitin). Sînt cit se poate de grăitoare constatările făcute în temeiul unei cercetări efectuate de Centrul de cercetări pentru problemele tineretului asupra unei populații de aproape 4 000 subiecți cu privire la *relația dintre religiozitate și ireligiozitate și sistemul de valori*: „Subiecții nereligioși pun pe primul loc pregătirea profesională și acordă o importanță mai mare „nivelului de cultură” și „cercului de prieteni”. Acestea reprezintă valori specifice acestui grup, care demonstrează tendința preponderentă spre sociabilitate, cultură și realizare profesională în rîndul tinerilor „atei” (p. 164). [Din cercetările efectuate mai rezultă că religiozitatea prejudiciază atitudinea față de știință, interesul pentru informarea cu noutăți din sfera științei. Iată o afirmație care nu mai necesită nici un fel de comentarii: „Nu am găsit în cercetarea prezentă nici un tînăr religios cu interese reale sau cu preocupări individuale și sociale sistematice în sfera informării, cercetării, creației și inovației științifice sau tehnologice. Scepticismul acestor tineri față de știință este congruent cu dezinteresul pentru acțiuni practice în domeniul „tehnic-științific” (p. 173).

Lucrarea se încheie cu un capitol dens de *Concluzii* educaționale privind formarea atitudinilor ateiste în care regăsim definiția *religiozității* ca atitudine instrumental-funcțională, relevanța modelului plurifactorial de explicare a etiologiei religiozității la tineri, relația inversă dintre gradul de religiozitate al tinerilor și nivelul cultural mai scăzut al familiilor din care provin și, respectiv, destabilizarea și dezafilierea religioasă sub influența dezvoltării culturale intensive, participative a întregii societăți, generînd conflicte, stări sufletești dramatice de adaptare și realizare în conștiința unor tineri religioși care se zbat între setea de afirmare, promovare, cunoaștere, încredere în sine, pe de o parte, credința bazată pe subordonarea oarbă față de autoritatea dogmei, absolutismul ego-centric, conformismul conservator, pe de altă parte.

Concluzia ce se desprinde este că Petre Datculescu a dat o carte nu numai de mare actualitate tematică dar și de incontestabilă

valoare teoretică și metodologică. Autorul a dat dovadă de încredere în forța perfectibilă și creatoare a omului, și, înainte de toate, de o temeinică cunoaștere sociologică și psihosociologică a problemei. Cartea pe care o prezentăm ar trebui cunoscută de toți cei interesați

și — prin chiar acțiunea lor educativă — în emanciparea totală a conștiinței oamenilor de cătușele a tot felul de idoli și reprezentări religioase.

Prof. Al. Tănase

Cătălin Zamfir, *Un sociolog despre: muncă și satisfacție*,

București, Edit. politică, 1980

Puține lucrări românești de sociologie și-au propus ca scop prezentarea unor „învățăături” practice, izvorite din experiența de cercetare, care să-i servească nemijlocit cititorului în spinosul drum al autorealizării. Acest lucru îl face dr. Cătălin Zamfir, recunoscut specialist în problemele de psihosociologie organizațională și a conducerii.

Realizarea lucrării a avut ca punct de plecare conștiința decalajului dramatic existent în organizațiile contemporane, între tehnologia de lucru foarte dezvoltată și organizarea umană rămasă la un stadiu rudimentar, tradițional (p. 5—6). Tocmai contribuția personală la reducerea acestui decalaj și-o propune Cătălin Zamfir. În ce fel? Se alege metoda îmbogățirii cunoștințelor fiecărui membru al organizației în ceea ce privește cunoașterea de sine și cunoașterea celorlalți (p. 9). Autorul consideră, pe bună dreptate, că procesul complex de pregătire profesională revendică astăzi pregătirea psihosocială, pe lângă cele de specialitate și politico-ideologice. În acest context, lucrarea își asumă riscul de a fi un ghid practic de formare a cunoștințelor psihosociale, destinat fie individului neavizat — care să știe ce să-și ceară lui și celorlalți în cadrul organizației —, fie specialistului (sociolog, psiholog) — care să inițieze un curs de eficientizare a relațiilor umane în organizație.

Cele nouă teme puse în discuție sînt împărțite în două capitole: *Eu și munca mea* și *Eu și ceilalți oameni*. Într-un mod inedit, la sfîrșitul fiecărei teme sînt propuse exerciții practice de autoevaluare sau evaluare a grupurilor de muncă. Ele se bazează pe completarea unor chestionare a căror construcție își are fundamentul în tratarea teoretică a temelor.

Primele trei teme analizează „satisfacția în muncă”. Bun cunoscător al problemei, autorul ne furnizează, într-o manieră logică, termenii unei definiții operaționale a conceptului: a fi satisfăcut în muncă înseamnă a fi

conștient de utilitatea socială a muncii desfășurate și a resimți plăcere pentru conținutul intrinsec al muncii.

Nemulțumindu-se cu o abordare strict teoretică a problemei, Cătălin Zamfir propune și unele mijloace de sporire a satisfacției în muncă. Astfel, autorul arată că specialiștii epocii contemporane au înlocuit principiul taylorist alienant de organizare a muncii — principiul „muncii simplificate” — cu principiul „muncii îmbogățite”, al cărui beneficiar este grupul de muncă, și nu individul. Diversificarea operațiilor care trebuiesc făcute și îmbinarea muncii de execuție cu cea de conducere, organizare și control îl aduc omului mai multă satisfacție decît repetarea aceluiași operații și activitatea strictă de execuție. Această soluție organizatorică de sporire a satisfacției în muncă este foarte bine ancorată în realitățile societății noastre socialiste: activități ale grupurilor de muncă ca autoconducerea, autocontrolul și autogestiunea reprezintă tocmai îmbogățiri pe verticală a muncii. Cătălin Zamfir mai sugerează și alte măsuri de sporire a satisfacției în muncă, accesibile fiecărui individ în parte: alegerea profesiei în funcție de aptitudini și inclinații favorabile, înfrumusețarea locului de muncă, asigurarea lucrului „bine făcut”, participarea la rezolvarea problemelor colectivului de muncă, stabilirea unor relații de cooperare în grup. Morala acestor teme este revendicarea unei atitudini individuale active față de muncă: a învăța să fii satisfăcut.

De ce *vin* oamenii să muncească, în general? De ce muncesc *alt* cit muncesc? De ce muncesc *așa* cum muncesc? La aceste întrebări a încercat să răspundă autorul în tema a patra a lucrării: *Motivația muncii*.

Se pornește de la premisa adevărată că nu o anumită motivație, ci un întreg complex motivațional influențează activitatea fiecărui individ. Deși autorul nu o spune, credem că acest complex motivațional își are originea în situația ocupării, în același timp, a mai multor

poziții sociale. În funcție de conflictele rolurilor ce se stabilesc, asupra muncii sale acționează concomitent mai multe motivații, dintre care unele mai intense iar altele mai puțin intense.

Văzut prin prisma valorii energetice pozitive atașată complexului motivațional, idealul constă în stimularea cu preponderență a motivațiilor interioare, concomitent cu acțiunea celor exterioare pozitive și cu eliminarea treptată a celor exterioare negative.

Numai motivația interioară are implicații asupra satisfacției în muncă, căci presupune un individ integrat în muncă. Motivația exterioară nu poate implica decât cel mult un om adaptat la muncă. S-ar putea totuși să nu existe o corelație pozitivă între motivația interioară a muncii și relațiile tovarășești cu colegii (p. 65).

Intrucât autorul a sugerat convingător implicațiile directe pe care le are motivația asupra satisfacției muncii, în această parte a lucrării ar fi fost necesară și propunerea unor metode practice de sporire a motivației în muncă, accesibile fiecărui individ.

În partea a doua a lucrării, Cătălin Zamfir analizează fenomenul complex al „relațiilor dintre mine și ceilalți oameni”. Primele două teme pun în discuție mult comentata problemă a stilului de conducere. Înțelegând prin stilul de conducere „... totalitatea caracteristicilor comportamentului de conducere” (p. 76), autorul își începe analiza cu precizarea existenței unor condiții obiective în societatea socialistă pentru stimularea comportamentelor de conducere democrat-participative, cele mai eficiente pentru crearea „omului nou”, cu o personalitate multilateral dezvoltată. Cătălin Zamfir evidențiază faptul că acest model (stilul de conducere democrat-participativ) este ideal, că se transformă în realitate în timp, neputându-se încă aplica, în practică, în toate situațiile (p. 100). Aceasta întrucât eficiența stilului de conducere depinde de condițiile în care el se aplică: caracteristicile grupului coordonat, caracteristicile mediului organizațional uman și tehnic în care se dezvoltă grupul, cultura democratică a mediului social-uman etc. Tot ceea ce se poate face este conștientizarea existenței modelului de către fiecare individ în parte și încercarea, în mod succesiv (prin abordarea unor stiluri de conducere eficiente în funcție de situațiile date), de crearea unor situații pe care se pot greva comportamentele democrat-participative de conducere.

Deși face această analiză flexibilă, în continuarea demonstrației sale Cătălin Zamfir se arată a fi, după părerea noastră, mai rigid. Prezintă unsprezece dimensiuni ale stilului de conducere (foarte bine alese) el propune cititorului un chestionar de evaluare a stilului de conducere al șefului direct și al unuia ideal, încercând să-l conștientizeze asupra diferențe-

lor dintre conducerea autoritară și cea democrat-participativă. După aplicarea acestui instrument, cititorul poate sesiza într-adevăr, diferențele între cele două seturi de comportament, dar nu poate afla care din ele este mai eficient în condițiile concrete ale grupului său de muncă, la un moment dat. Cătălin Zamfir nu dă sugestii de abordare a unui stil de conducere sau altul în funcție de situațiile particulare, rezumându-se doar la analiza, ruptă de contextul specific de manifestare, a comportamentelor democratice și autoritare. Or, ceea ce interesează cel mai mult, având în vedere titulatura de ghid practic de eficientizare a relațiilor umane, erau tocmai aceste propuneri. După opinia noastră, autorul nu leagă suficient teoria de practică nici atunci când vorbește de clasicele teorii X și Y ale conducătorilor propuse de sociologul american Douglas McGregor. Aceste filozofii nu au fost izolate de realitate, reprezentând concepții imuabile ale conducătorilor, cu care el se prezintă în fața grupurilor de muncă. Douglas McGregor a indicat clar relațiile deterministe dintre comportamentele democratice (Teoria X) și cele autoritare (Teoria Y), alese de coordonatorii locurilor de muncă, și disciplina interioară a muncii, sau lipsa acesteia, la membrii grupurilor de muncă coordonate. Pe măsură ce se poate dezvolta un comportament ghidat de disciplina interioară a muncii, se poate trece și la modalitatea de coordonare democratică a grupului. Iată de ce afirmația potrivit căreia „(...) stilul de conducere autoritar nu pregătește condițiile umane ale schimbărilor sale” (p. 102) ni se pare discutabilă.

Tema a șaptea își propune analiza colectivului de muncă adică a „grupului uman al celor care lucrează împreună” (p. 104). Se face referință la un model ideal al grupului de muncă, colectivul de muncă eficient, care nu poate fi format decât după „o complexă cultură a muncii și vieții colective”, prin realizarea funcțiilor direct productive, sociale și umane, indicându-se și caracteristicile colectivului de muncă eficient. Lipsa, în dezbaterea acestei teme, o reprezintă însă neprecizarea căilor concrete prin care se poate ajunge de la un grup uman particular, la unul ideal.

Ultimele două teme ale lucrării își propun dezbaterea problemei modurilor concrete de a lua decizii bune, în situațiile particulare. Se constată foarte corect existența concomitență atât a deciziilor colective cât și a celor individuale în procesul de conducere colectivă, arătându-se că o conducere colectivă devine eficientă dacă reușește departajarea situațiilor favorizante pentru un tip de decizie sau altul. Caracteristicile acestor situații sunt precizate de autor în prima din cele două teme discutate. A doua temă — *Decizia colectivă: norme de eficiență* — este eminentă practic și

încearcă să prezinte câteva elemente ale „artei” și „eticii” participării, conținute în „cultura democratică” (p. 123). Pe bună dreptate autorul subliniază că internalizarea celor douăzeci și trei de norme de comportament în situațiile colective pot spori mult calitatea conducerii colective.

Temele analizate la sfârșitul lucrării au o mare utilitate practică pentru participanții la actul de conducere colectivă din societatea noastră socialistă.

În final, putem spune că meritul mare al lucrării lui Cătălin Zamfir este încercarea de a conștientiza importanța practică a cunoașterii de sine și a cunoașterii celorlalți în activitatea cotidiană a fiecăruia, corelațiile multiple care se creează între individ și mediul său. Autorul a reușit să ne prezinte instrumente eficiente prin care să putem compara situația noastră particulară (cunoașterea de sine), sau a întregii societăți, cu situația ideală (cunoașterea de sine și a celorlalți) în activitatea cotidiană a fiecăruia, corelațiile multiple care se creează între individ și mediul său. Autorul a reușit să ne prezinte instrumente eficiente prin care să putem compara situația noastră particulară (cunoașterea de sine), sau a întregii societăți, cu situația ideală (cunoașterea de sine și a celorlalți) în activitatea cotidiană a fiecăruia, corelațiile multiple care se creează între individ și mediul său.

Lazăr Vlăsceanu, *Decizie și inovație în învățământ*, București,

Edit. didactică și pedagogică, 1980

Abordarea sociologică a unui subsistem social precum cel al învățământului este întâi de toate o chestiune de opțiuni pentru un anumit model de „descriere” a sistemului. Lucrurile, la prima vedere, par simple de vreme ce concepția materialist-dialectică ne îndeamnă să alegem un model de transformare pentru nevoile noastre de cunoaștere a sistemului. În realitate însă, a opta între un model static și unul dinamic, între unul funcțional și altul causal etc., de cercetare sistemică, presupune acumularea în câmpul practicii de cercetare a acelor elemente care predispon spre un anumit model explicativ. Tipul de model spre care predispon aceste elemente este un indicator al gradului de maturitate a cercetării, iar capacitatea cercetătorului de a manipula operațional exigențele și variabilele modelului dau expresie gradului său de maturitate științifică.

Modelul pentru care a optat Lazăr Vlăsceanu în cercetarea sa asupra „deciziei și inovației în învățământ” este un model dinamic ce cumulează atât exigențele explicării cauzale cât și pe cele ale explicării funcționale (elementele de reglare și autoreglare, respectiv de reproducere a sistemului). Având un riguros caracter aplicativ lucrarea își propune să cerceteze gradul de funcționare a mecanismelor social-instituționale a învățământului în

grupului nostru (cunoașterea celorlalți), cu situațiile ideale spre care tindem cu toții.

Metoda folosită în lucrare s-a aplicat, însă, parțial inefficient. Deși s-a arătat că ea își propune „difuzarea sistematică de cunoștințe și tehnici de acțiune în problemele umane” (p. 9), nu s-a realizat al doilea deziderat decît în dezbaterile a trei teme: *Cum să creștem satisfacția muncii*, *Decizie colectivă și decizie individuală* și *Decizia colectivă: norme de eficiență*.

Pe ansamblu, lucrarea este scrisă într-un ritm alert, e atractivă, îi ridică cititorului o serie de probleme interesante, inedite. Specialiștii pot găsi în reflecțiile unui sociolog, despre muncă și satisfacție, sugestii valoroase pentru realizarea unor investigații concrete, eficiente.

Sociolog Ion Dan Treștient

C.O.S. Tirgoviste

vederea îndeplinirii eficiente a deciziilor de integrare cu cercetarea și producția. Pentru a depăși nivelul analitic al modelului funcționalist autorul adoptă o strategie deosebit de interesantă și instructivă (cu valoare de „exemplaritate” în sensul atribuit de Kuhn) și anume: a, a construi acele concepte care radiau relațiile sociale însele și nu doar formele instituțional-structurale ale acestor relații. Astfel de concepte sînt cele de „mod de educație” (redînd „relațiile sociale ale educației”), „cîmp educațional” și „structură pozițională”, „inovație și reproducție”; b, a analiza „mecanismele” sociologice concrete prin care se poate realiza „relația de corespondență” între sistemul social și sistemul de învățământ și a nu se limita la postularea acestei corespondențe; c, a analiza „inovația” ca un proces concret, specific de realizare a acestei corespondențe.

În felul acesta se depășește optica funcționalistă în direcția unei perspective cauzale după care „decizia și inovația” sînt procese sociale concrete prin care „formațiunea socială”, respectiv modul de producție determină cauzal modul de educație și structurile sale. Ne aflăm, ca atare, în fața uneia dintre încercările reușite de a analiza „mecanismele sociologice” prin care acționează și se realizează legile sociale ale educației la nivelul

sistemului de învățământ românesc. Exigențele unui model teoretic de nivelul celui utilizat de către autor, sînt traduse în plan operațional printr-o serie de concepte metodologice „corelative” precum cele de „coeficient de receptivitate”, „coeficient de integrare”, „mijloace de apropiere a schimbării”; „rată de schimbare”, „cîmp participativ” (în raport cu inovația), „context de constientizare” etc. toate aceste concepte redau esența „mecanismelor” concrete de realizare a unei „relații de transformare” a sistemului, respectiv a unei relații de reproducere a acestuia. Opțiunea cercetătorului de a cerceta *profesorii* ca agenți ai relației sociale de inovație derivă tocmai din sarcina de a pune în lumină aceste mecanisme. De aceea, la nivelul acțiunilor agenților inovației în învățământ trebuie cercetate mecanismele de care va depinde apoi succesul de inovare. Acest lucru este pus în lumină de autor prin distincția, fundamentală, pe care acesta o face între decizia de inovație structurală (care aparține *factorilor externi* sistemului, în special „*deciziei*” politicii școlare) și decizia de inovație a *practicii pedagogice* în sistem (care aparține *agenților interni* ai sistemului, adică *profesorilor*). Succesul și eficiența inovației structurale (reforma structurii învățământului) depinde de gradul de *interes* și de *participare* a profesorilor la această decizie de inovație structurală, astfel spus de gradul în care ei *traduc* decizia de inovație structurală, în decizie de transformare a *practicii pedagogice*, adică a propriilor lor activități didactice în conformitate cu exigențele integrării învățământului cu cercetarea și producția. Or, a analiza starea concretă a învățământului românesc în raport cu obiectivul integrării (decizie de inovație structurală) semnificând factorii comportamentali sau *acționali* care favorizează procesul și pe cei care-l împiedică, ni se pare un aspect de deosebită *valoare aplicativă*. A prezenta formele și gradul în care diverșii factori participă la procesul de schimbare a învățământului presupune a utiliza o metodologie extrem de complexă, în absența căreia *rigoarea* și deci *temeinicia concluziilor* cercetării scade pînă la a deveni simplu descriptiv-intuitiv. Pentru a dezvolta o teorie a „mecanismelor implementării deciziilor inovatoare” autorul construiește un model complex care să-i permită analiza schimbării.

Planul în care trebuie să se producă, *întîi*, schimbarea, pentru a se ajunge la efecte pozitive pentru integrare, este cel al *relațiilor sociale din cadrul educației*. Pentru a putea urmări schimbarea acestora autorul a trebuit să elaboreze forma acestor relații sociale, căci ceea ce face ca relațiile să difere între ele este în primul rînd forma pe care o îmbracă în

funcție de sistemul *practicii particulare*. Forma pe care relațiile sociale din cadrul educației o implică este exprimată prin ceea ce autorul consideră a fi „*structura pozițională*” a învățământului. De tipul structurii poziționale depinde ca un profesor să aleagă mai curînd o alternativă de acțiune favorizantă integrării decît o alternativă de acțiune opusă. „*Structura pozițională*” exprimă sistemul relațiilor dintre agenții procesului de producere și transmitere a cunoașterii. Operațional această structură pozițională poate fi evaluată, după autor, prin tipul de disciplină predată și tipul de liceu din care face parte profesorul, ambele elemente caracterizînd poziția acestuia în structura pozițională. Cel neobișnuit cu cercetările bazate pe măsurători riguroase vor socoti „*banale*” enunțurile autorului numai întrucît vor citi direct în *conceptul operațional* (care permite decuparea fenomenului) conținutul conceptului *nominal* (cel care redă esența logică, de relație socială, a fenomenului abordat). Aceștia vor confunda între un enunț cu statut „*banal*” în știință și un enunț cu statut „*evident*”, întrucît ambele au o formă simplă de exprimare și astfel conceptul de „*structură pozițională*” le va apare în loc de concept cu statut epistemologic „*evident*” (datorită validării sale teoretico-empirice), concept cu statut „*banal*”. *Structura pozițională* ca sistem de relații sociale din cadrul educației va acționa *restricțiv* în raport cu probabilitatea ca un profesor dat să adopte o *practică pedagogică* novatoare sau din contră conservatoare. Prin urmare trebuie schimbate *întîi* relațiile sociale din cadrul educației (decii inovate structurale, ceea ce a preconizat Plenara din 1973) pentru a se crea *condițiile sociale* obiective ale schimbării *practicii pedagogice* (de învățare) conform integrării învățământului cu cercetarea și producția.

Pe de altă parte, autorul dezvoltă un alt nivel analitic al modelului, prin care sînt puși în evidență acei factori favorizanți ai schimbării învățământului în conformitate cu obiectivul integrării sale cu producția și cercetarea. Acesta este un nivel acționalist și pune în evidență „*gradul de interes*” și „*cîmpul de participare*” ale profesorilor în practica „*implementării deciziilor novatoare*”. Meritul investigațiilor la acest nivel constă în faptul că ne oferă modele acționaliste „*pure*” după care se desfășoară angajarea profesorilor în *practiciile novatoare*.

Pe măsură ce autorul trece de la prezentarea acestor modele „*pure*” de acțiune „*concretizare logică*” a acestora, variabilele și *relațiile* dintre variabile capătă conotație *valorică* și *motivațională*, dezvoltîndu-se scenariul dramatic al procesului de schimbare analizată. La acest nivel sînt analizați agenții în calitate de *conștiințe* care se angajează sau nu într-un proces *obiectiv* de transformare. Conceptele de

bază în acest context sînt cele de „cîmp educațional”, etos pedagogic, stil profesional, orientare inovatoare sau conservatoare în practica pedagogică a profesorului etc. Lucrarea se constituie astfel într-o pledoarie umanistă a autorului cu privire la rolul profesorilor în producerea socială a „lunii simbolice” a unei formațiuni social-economice, demonstrînd astfel că învățămîntul, alături de importanța sa funcție economică, de formare a forței de muncă, are o funcție esențială în „stabilitatea,

Dumitru Mazilu, *Dreptul mării*,

Inscriindu-se în problematica unei noi ordini economice și politice internaționale, elaborarea unor noi reglementări juridice în domeniul maritim este chemată să dea satisfacție unor cerințe noi ale statelor pe baze echitabile a colaborării statelor într-un domeniu prezentînd o însemnătate dintre cele mai mari pentru toate popoarele lumii. Într-adevăr, dacă este un fapt cert că utilizarea rațională a resurselor mării, folosirea în avantajul întregii umanități a bogățiilor spațiilor de adîncime și elaborarea unor reguli de drept care armonizează cerințele suveranității statelor cu exigențele cooperării internaționale sînt imperative de prim ordin ale dezvoltării dreptului internațional, este la fel de evident că soluționarea în interesul tuturor popoarelor a regimului dreptului mării prezintă o însemnătate dintre cele mai mari și pentru evoluția relațiilor politice internaționale, prefigurînd generalizarea unui tip de raporturi noi, bazate pe principii de deplină egalitate și echitate.

Abordînd o problematică vastă, în care politicul se împletește strîns cu juridicul și cu economicul, în care reglementările istorice adoptate în această materie sînt confruntate permanent cu realitățile noi ale prezentului, cu aspirațiile tuturor statelor noi, cu cerințele lichidării stării de subdezvoltare, Dumitru Mazilu reușește să înfățișeze o monografie de certă valoare științifică, în care minuțiozitatea cercetării se întregeste fericit cu experiența practică a lucrătorului din domeniul relațiilor internaționale, participant direct la procesul de negocieri și de elaborare a soluțiilor în cadrul unor noi reglementări.

Pornind de la tezele de bază enunțate în documentele de partid, în operele secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, autorul analizează multila-

dinamica și schimbarea structurii simbolice a unei formațiuni sociale date”.

Prin metodologia sa extrem de elaborată, inovatoare în cadrul cercetărilor românești asupra educației, prin documentarea sa amănunțită, deosebită de amplă și de actuală, ca și prin rigoarea construcției și a soluțiilor pe care le oferă, lucrarea constituie o apariție editorială valoroasă, care aduce contribuții inedite teoriei, metodologiei și acțiunii practice din domeniul învățămîntului.

I. B.

București, Edit. Academiei, 1980

teral, prin prisma concepției și țării noastre, o largă arie de noțiuni și concepte juridice, evaluînd reglementările adoptate la Geneva în 1958 în raport cu realitățile noi ale zilelor noastre și demonstrînd cu argumente științifice necesitatea elaborării unui nou drept al mării, fundamentat pe înalte principii de echitate și democrație internațională.

Propunîndu-și să înfățișeze cititorului o viziune de ansamblu asupra instituțiilor dreptului mării, astfel cum ele au fost elaborate în istorie, dar și cum sînt concepute și aplicate în practica statelor, autorul examinează succesiv conceptele de mare teritorială, platou continental, zone maritime cu regim special, — ocupîndu-se în mod deosebit de aspectele noi pe care le ridică crearea zonei economice — problemele mării libere, situația juridică a mării închise sau semînchise, problemele interesînd statele fără litoral, regimul strîmtorilor, zona internațională a teritoriilor submarine, aspecte legate de protecția mediului maritim, cercetarea științifică, dezvoltarea și transferul tehnologiilor marine, soluționarea diferendelor în problemele dreptului mării.

Folosînd un bogat material bibliografic — impresionant prin diversitatea surselor și noutatea lor — autorul reușește să înfățișeze pe baza unei analize atente și ținînd permanent seama de interesele și poziția României, principalele domenii și direcții ale viitoarei codificări a dreptului mării. Sînt pregnant puse în lumină pozițiile diferitelor state și grupuri de state, autorul aducînd numeroase contribuții la interpretarea și deslușirea crea- toare a unor concepte și noțiuni actuale și de perspectivă ale dreptului mării.

Ideea centrală care se degajă din cercetarea întreprinsă de profesorul doctor Dumitru Mazilu este aceea că elaborarea noului drept

al mării trebuie să reprezinte o acțiune care să conducă la statornicirea unor reglementări de natură să armonizeze interesele tuturor statelor și categoriilor de state, să permită elaborarea unor noi soluții în concordanță cu exigențele colaborării și aspirațiile legitime ale tuturor popoarelor.

Înfățișând, pe baza unei ample și exigente documentări, problemele multiple ce se ridică în legătură cu fiecare dintre instituțiile analizate, autorul demonstrează argumentat necesitatea de a se reține în toate cazurile numai acele soluții care dau expresie într-adevăr unor puncte de vedere acceptabile pentru întreaga comunitate internațională, statornicind reglementări noi, superioare prin conținutul lor moral și politic, capabile tocmai prin aceasta să asigure participarea activă a tuturor țărilor la respectarea și traducerea lor în viață. Examinând cu mult realism diferitele tendințe care se manifestă în procesul elaborării noului drept al mării, autorul pune în lumină o serie de probleme în legătură cu care s-au realizat până în prezent importante puncte de acord ale statelor, precum regimul mării teritoriale, al mării libere, navigația comercială pe marile rute internaționale, inclusiv trecerea prin strâmtoare, statutul țărilor arhipelaguri, tranzitul țărilor fără litoral, prezervarea mediului marin, evidențiind însă și acele capitole asupra cărora unele state au încă rezerve ori există divergențe reflectând concepții diferite, în special în ce privește exploatarea zonei internaționale a teritoriilor submarine.

Referindu-se la unele dintre aceste aspecte, care suscită încă negocieri și discuții, autorul relevă justetea și deplina fundamentare juridică a punctelor de vedere susținute de țările în curs de dezvoltare. În această ordine de preocupări este înfățișată și poziția României cu privire la dreptul de acces la resursele piscicole din zonele economice. După cum se cunoaște, pornind tocmai de la cerința apărării intereselor țărilor în curs de dezvoltare și de la recunoașterea unor drepturi suverane țărilor riverane în ce privește explorarea, exploatarea, conservarea și administrarea resurselor biologice, țara noastră a relevat în cadrul conferinței necesitatea de a se găsi o soluție satisfăcătoare pentru asigurarea accesului la resursele

piscicole marine pentru toate țările. Această propunere vizează, în mod special, țările în curs de dezvoltare, geografic dezavantajate, riverane la o mare închisă sau semînchisă, sărace în resurse biologice sau situate într-o subregiune sau regiune de asemenea săracă în astfel de resurse. Această poziție exprimată de țara noastră în cursul Conferinței dreptului mării dă expresie concepției de principiu a României cu privire la evoluția acestor reglementări, pregnant redată în gândirea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care sublinia necesitatea ca noul drept al mării să nu consacre privilegiul pentru anumite state, ori să conducă la o împărțire a spațiilor marine, ci, dimpotrivă, să reflecte „o înțelegere care să țină seama de cerințele unei concurențe pașnice și ale extinderii colaborării dintre popoare și state în toate domeniile”.

Lucrările primei părți a celei de-a XI-a sesiuni a Conferinței dreptului mării, din 1980 (27 februarie — 4 aprilie, New York) au marcat noi pași pe drumul elaborării unui document mult așteptat, care să desăvîrșească codificarea dreptului mării ținând seama de aspirațiile unei epoci în care cooperarea devine tot mai mult un imperativ, demonstrând încă o dată justetea tezelor de principiu susținute în lucrarea profesorului doctor Dumitru Mazilu.

Inscriindu-se ca o lucrare inedită, de mare interes în literatura noastră de specialitate, apariția *Dreptului mării* în Editura Academiei prezintă un interes considerabil pentru cercetători, cadre didactice, studenți, pentru toți cei ce sînt interesați în problemele relațiilor internaționale. Ampla documentare și bibliografia pe care lucrarea o cuprinde oferă posibilitatea unui studiu și înțelegeri aprofundate a problemelor dezvoltate în lucrare, ea fiind, totodată, deosebit de utilă pentru însușirea conceptelor dreptului mării de către studenții și cursanții diferitelor forme de învățămînt.

Totodată, multiplele și atât de complexe probleme legate de elaborarea noului drept al mării interesează, în egală măsură, pe economiști, politologi, juriști, ca și pe specialiștii în domeniul relațiilor internaționale.

Conf. univ. dr. Victor Dicușescu
Academia „Ștefan Gheorghiu”

Sociologia bulgară contemporană*

Tentativa semnalării unei mișcări sociologice pornind de la o selecție de studii, ce s-a

dorit a fi reprezentată pentru profilul acelei mișcări are de rezolvat o problemă dificilă: a prezenta unitar un material de o mare diversitate. Mișcarea la care ne referim este aceea a sociologiei contemporane în Bulgaria.

* *Contemporary Sociology in Bulgaria*, Publishing House of the B.A.S., Sofia, 1978.

care a atins, după cit ne este în putință să ne dăm seama, unul din momentele sale de echilibru. Prin studiile cuprinse în lucrarea pe care o prezentăm, sociologia bulgară ni se dezvăluie ca o comunitate științifică preocupată de elaborarea unei teorii proprii, expresie a relațiilor și legităților societății bulgare, a unei metodologii unitare de cercetare și a unui sistem instituțional care să mobilizeze resursele cercetării în conformitate cu obiectivele social-politice.

În 1962 sociologii bulgari declanșează o cercetare pe un eșantion național, prima de o asemenea anvergură, asupra fenomenului religios. Valorificând experiențele acestei cercetări (mai ales pe linia dificultăților metodologice ale unei astfel de investigații), în 1968 este începută a doua mare cercetare, de data aceasta pe o temă deosebit de complexă referitoare la schimbări în structura societății bulgare (nu doar în conștiința sa socială; ea și în cazul investigațiilor din 1962). Este vorba de acțiunile de investigație a satului și orașului în contextul proceselor de transformare a întregii societăți. Eșantionul național al acestei cercetări a cuprins 18 994 de persoane, în vârstă de peste 15 ani. Realizarea unor astfel de cercetări reclama, din capul locului o concepție clară despre locul, rolul și specificul sociologiei în sistemul cunoașterii sociale.

A urmări mutațiile structurale ale unei societăți presupune elaborarea unui *model sociologic* privind *sistemul social*, model care, la rândul său, se sprijină pe o anumită concepție cu privire la funcțiile sociologiei. Este tocmai ceea ce ni se dezvăluie în studiile semnate de: V. Dobrianov (*Un model analitic al funcțiilor sociologiei*), St. Mihailov (*Modelul analitic al „sistemului sociologic”*), N. Jahliev și N. Dobrianov (*Modelul analitic al „structurii sociologiei”*), Z. Oșavkov (*Modelul metodologic al cercetării integrale și unificate*) etc.

Pentru că ne-am propus o prezentare unitară a unui material divers (conform unor cercetări diverse și complexe) vom încerca să prezentăm contribuțiile sociologilor enumerați, socotind că ele dezvăluie o preocupare comună: construcția unei teorii a sistemului și structurii sociologice a societății bulgare. Prima parte deci, va prezenta contribuțiile sociologilor bulgari privind elaborarea unei teorii sociologice și a unei metodologii unificate a cercetării sociologice. În partea a doua, sînt prezentate contribuțiile reprezentative ale sociologiei bulgare în cercetarea unor fenomene sociale particulare, legate de diferitele domenii și manifestări ale realității sociale precum cultura, sistemul politic, mentalitățile, tineretul etc.

O teorie sociologică se sprijină, așa cum am subliniat, pe o concepție asupra funcțiilor sociologiei, concepție care, de fapt, se referă

tocmai la căile implicării sociologiei în cercetarea și optimizarea stărilor sociale.

Modelul acestor căi de implicare este oferit de V. Dobrianov prin concepția sa privind cele patru „funcții de bază” ale sociologiei: ideologică, metodologică, culturală și managerială (administrativă). Funcția ideologică se realizează prin trei „subfuncții” („de conținut”, „prescriptivă” și „critică”) și are deci o semnificație care derivă din gradul îndeplinirii acestora. Cit privește *metodologia*, aceasta nu este o problemă neutră în contextul cunoașterii sociale ci o *funcție* a sociologiei cu o „sarcină practică” directă, alături de funcția ideologică, managerială și culturală. Funcțiile sociologiei se manifestă în interacțiune și au un dublu caracter: cognitiv și practic. Funcția ideologică, de exemplu, nu se poate realiza pe deplin decît printr-un demers *metodic* ce presupune atît un proces de dezvoltare a capacității de cunoaștere („funcție ideologică de conținut”) cit și un proces de „convertire a cunoașterii în convingeri, norme ideologice și stimuli pentru acțiune” (p. 21).

La rândul lor „subfuncțiile” prescriptive și critice presupun un demers *metodic* cit și opțiuni valorice, politice etc., adică implică recursul la funcția culturală a sociologiei. Funcția culturală dă expresie rolului special pe care îl are sociologia în „sistemul organizarea și integrarea cunoașterii despre societate” (p. 25), deci „rolului său integrativ”. „Subfuncția ideologică prescriptivă”, prin care se exprimă „rolul științei în organizarea și conducerea procesului ideologic” este subordonată atît funcției manageriale cit și funcției culturale.

Subfuncția ideologică, critică exprimă „contribuția sociologiei la stabilirea conținutului și manifestării elementelor negative în viața societății socialiste ... la analiza critică a conceptelor și teoriilor” (p. 21).

Funcția metodologică are o „semnificație practică” prin rolul metodelor sociologice în „obținerea informației sociologice empirice” necesară factorilor de decizie. Totodată, această funcție dă expresie interacțiunilor active ale sociologiei cu alte științe, interacțiune care se poate realiza numai prin medierea „sistemului de metode” utilizat de o știință (sistem care cuprinde atît metode proprii unei științe cit și metode împrumutate) (p. 24—25).

Funcția managerială sau directivă a sociologiei conferă relevanță practică exigenței metodologice a cercetării integrale — atît la nivel macro cit și micro, — teoretic cit și empiric, direct cit și indirect — singura care poate furniza o bază informațională reală activității de conducere.

Metodologia cercetării integrale presupune existența unui „sistem unificat de informare” pentru a cărui realizare se cer: 1. „determina-

te tipurile și varietățile informației sociale" ce trebuie să fie cuprinsă în sistem; 2. elaborat modelul teoretic al obiectului sau al varietății informației sociale precum și nomenclatura și clasificatorii relevanți; 3. coordonate „modelele teoretice particulare și respectivii clasificatori și nomenclaturi” (p. 36); 4. elaborat un lexicon sau „tezaur” pentru fiecare tip sau varietate de informație socială. Aceasta permite colectarea informației în diferite perioade cu ajutorul acelorași indicatori definiți în același model semnificativ, care duce la realizarea unei „bănci de date” utilizabilă pentru oricare obiective și în orice perioadă.

Deosebit de semnificativă pentru concepția unei sociologii active și eficiente în plan practic, este distincția operată de toți sociologii bulgari între „aspectul acumulat” și „aspectul actual” ale componentelor societății. „Aspectul actual” se referă la ceea ce „membrii societății din fiecare nouă generație găsesc la nașterea lor — tot ceea ce există fără a fi impregnat în ei într-un chip sau altul”. „Aspectul acumulat” se referă la ceea ce, „într-o formă sau alta”, este „impregnat în membrii societății” (p. 41).

Metodologia cercetării integrale și active presupune evident o reconstrucție a conceptului de societate ca „sistem sociologic”, ceea ce regăsim în studiul semnat de St. Mihailov.

„Caracteristica de bază” a societății este aceea de a fi un „sistem cu autodezvoltare”, adică un sistem în „schimbare constantă” și cu o „dezvoltare internă progresivă”. Modelul acesta include interacțiuni dintre două elemente extreme și abstracte: nevoi și mijloace de satisfacere a acestora.

Fiecare dintre aceste mijloace pot fi și *nevoi sociale*. În felul acesta „interacțiunea cea mai generală dintre nevoi și mijloacele lor de satisfacere este mijlocită de interacțiunea între consum și producție” (p. 51). Și aceasta pentru că „satisfacerea nevoilor este consum, în timp ce funcționarea mijloacelor pentru această satisfacere este producție” (ibid).

„Producția materială, producția valorilor non-materiale, reproducția oamenilor, conducerea socială și comunicațiile” sunt definite ca „sfere de bază” ale sistemului social întrucât: a. „ele exprimă unitatea nevoilor de bază și a mijloacelor de satisfacere; b. „ele sunt producție și consum în același timp...”; c. funcționarea fiecăreia presupune interacțiunea necesară cu toate celelalte; d. aceste sfere sunt necesare și suficiente pentru existența și progresul societății umane” (p. 56).

Prin urmare primul nivel analitic al sistemului sociologic este exprimat de aceste cinci „sfere sociale de bază”. Al doilea nivel analitic al sistemului sociologic este dat de „principalele fenomene sociale” care sunt „subelementele sferelor de bază” și interacțiunile lor. Aceste fenomene sunt într-o stare de

permanentă interacțiune, se pot însă realiza numai în cadrul și prin activitatea umană. Astfel „activitatea umană” ca nivel de manifestare (*being*) a principalelor fenomene sociale, respectiv a sferelor sociale de bază, capătă statutul celui de-al patrulea nivel analitic al sistemului social integral. Nivelul formelor de existență, de manifestare a fenomenelor sociale și nivelul faptului social desăvîrșesc „diagrama societății” ca „sistem sociologic”.

O dată clarificat conceptul sistemului sociologic, problema „structurii sociologice” poate fi concepută în cadrul unei „ontologii a existenței sociale” ceea ce și propune studiul semnat de N. Iahiel.

Conceptul de sistem propus de S. Mihailov și acceptat de către mulți sociologi bulgari (vezi și studiul lui Z. Oșavkov asupra legilor sociologice), după care sistemul sociologic este compus, la primul său nivel analitic, din cele cinci sfere de bază, este întemeiat pe criteriul relațiilor dintre nevoile de bază ale societății și mijloacele sale de satisfacere. Acesta este socotit a fi un criteriu minimal căci nesatisfacerea uneia dintre aceste nevoi de bază ar antrena blocarea sistemului social. Dar, așa cum arată Iahiel, modelul lasă neelucidată o relație fundamentală a oricărui sistem sociologic și anume aceea dintre subsistemul guvernat și subsistemul guvernator. Această relație este, după Iahiel, criteriul minimal al definirii sistemului sociologic ca sistem cu autoconducere (autogovernare) și deci cu *autoreglare*. Ea constă în fluxul „informației indicative” (de la subsistemul guvernat la cel guvernator) și al „informației directive” (invers). În felul acesta analiza sistemului societății nu va începe cu stabilirea celor cinci sfere de bază ci cu stabilirea celor două sfere de bază — subsistemul condus și subsistemul (guvernator) conducător. Acesta este criteriul minimal al definirii structurii sociologice a societății.

Alături de distincția operată între *aspectele actuale* și *aspectele acumulate* ale componentelor sistemului social, distincția propusă de Mihailov între cele cinci sfere sociale de bază ale sistemului sociologic pare a fi cel de-al doilea element de teorie sociologică adoptat de majoritatea sociologilor bulgari în cadrul cercetărilor întreprinse în diverse domenii ale realității sociale. O sintetizare a acestor două elemente analitice regăsim, printre altele, în studiul lui Z. Oșavkov privitor la „mecanismul de realizare a legilor sociologice în societatea socialistă” (p. 77—92). Pornind de la distincția operată de Mihailov între cele cinci sfere el consideră că interacțiunile acestora dau expresie legilor sociologice ale sistemului, iar *condițiile specifice* fiecărei societăți constituie mecanismul realizării legilor sociologice.

În studiul său Oșavkov valorifică în mod relevant consecințele analitice ale criteriului celor cinci *sfere sociale de bază* utilizând modelul producție-consum pentru analiza celorlalte sfere precum cea a reproducerii oamenilor, a producției valorilor non-materiale etc., punând în evidență caracteristicile funcționării fiecărei sfere, adică mecanismul realizării legilor sociologice în raport cu fiecare sferă în parte. De exemplu, specificul producției valorilor non-materiale constă în aceea că „fiecare valoare non-materială produsă este ceva unic și nou” și „nu o reproducere a ceva deja produs”. O altă caracteristică a acestor valori non-materiale este aceea că ele nu joacă „prin ele însele” un rol în societate, ci doar în măsura în care sunt adaptate, acumulate și stăpinite în conținutul lor de către membrii societății; ele nu se învechesc și nici nu dispar. Această ultimă concluzie e valabilă și pentru sfera comunicației (exclusiv transporturile). Cealaltă caracteristică constă în aceea că aceste valori non-materiale sunt consumate în procesul de re-producere a oamenilor (socializarea).

Modelul de „structură sociologică” propus de V. Dobrijanov pornește de la criteriul *muncii umane*, în și prin care se dezvoltă întreaga complexitate a relațiilor umane. În felul acesta el distinge cinci *factori de bază* a oricărui tip de muncă (subiectul muncii, obiectul muncii, mijloacele de muncă, relațiile sociale și instituțiile) prin a căror combina-re se obține modelul unei structuri sociologice cu caracter multidimensional. Dimensiunile acestei structuri sunt: 1. diviziunea sociologică a muncii care redă tipurile de bază ale muncii într-o societate (la acest nivel el preia schema lui Mihailov a acelor cinci *sfere de bază* ale sistemului social), context, în care trebuie acordată importanță „reproducerii mediului ecologic”; 2. organizarea muncii în conformitate cu tipul relațiilor și cu nivelul de dezvoltare a forțelor de producție ar fi deci a doua dimensiune a structurii sociologice; 3. instituțiile sociale, care reflectă diferențierea relațiilor sociale și a tipurilor de activități de bază. Aceste trei dimensiuni ale structurii sociologice sunt comune tuturor celor cinci sfere sociale de bază (sfera producției materiale, a producției non-materiale, a reproducerii „socio-biologice”, a activităților comunicative și a activităților manageriale).

Criteriul specific sociologic de analiză a componentelor fiecărei sfere de bază este cel al integrării acestor componente în structura sociologică integrală a societății (interrelațiile lor în cadrul fiecărei sfere sociale de bază nu sunt de natură sociologică; de ex. relația dintre pictură și muzică în cadrul sferei producției valorilor non-materiale). Modul acesta de concepere a problemei ridică unele aspecte noi în ceea ce privește statutul gno-

seologic al sociologiei. Căci „pe un plan gnoseologic, distincția dintre sistemele sociologice și cele sociale este exprimată în recunoașterea că sociologia ca știință nu este o colecție, care pornește de la alte științe, fenomene și relații individuale din societate; adică nu este un compendium din toate cunoștințele despre societate, ci este o sferă independentă a cunoașterii societății” (p. 99). În felul acesta există o corespondență între structura sociologică a societății și structura teoriei sociologice care cuprinde: 1. în raport cu rangul grupului studiat o sociologie generală și sociologii particulare iar 2. în raport cu gradul de abstractizare cuprinde o sociologie abstract-teoretică și o sociologie concret-empirică.

Într-o atare viziune sociologică se încadrează și studiile consacrate *structurii sociale*, expresie a investigațiilor concrete desfășurate de sociologii bulgari, care dezvăluie unele contribuții originale mai ales prin delimitările față de sociologia burgheză. Inventariind principalele tipuri de teorii cu privire la „geneza stratificării sociale” Ch. Kturiyanov distinge între „stratificarea socială” și „stratificarea de clasă”. Autorul bulgar consideră că stratificarea socială este „un agregat de forme convertite ale diferențierii de clasă” (p. 220) și oricare tentativă de a reduce structura de clasă la stratificarea socială, respectiv de a limita analiza stratificării la un fenomen în sine, rupt de relațiile sociale subiacente este expresia „fetişismului sociologic” (id.). Ca atare nu formele de stratificare determină relațiile sociale și pozițiile indivizilor ci relațiile sociale, în special relațiile de clasă, determină stratificarea socială.

Într-o perspectivă similară, Radi Vasiliev consideră că întrucât structura socială de clasă a societății bulgare are un „caracter socialist” (p. 249), conștiința socială juridică are și ea un caracter socialist. Investigația efectuată vine să confirme această ipoteză. Concepând „structura socială de clasă” drept element „central” al structurii sociale, K. Dimitrov urmărește relația dintre ele în perspectiva „schimbărilor din cadrul clasei muncitoare”.

În cadrul „structurii sociale de clasă moștenită de la capitalism” există încă „o reproducere scăzută a clasei muncitoare”. „Prezența considerabilă a stratului inițial mic-burghez în structura genetică a clasei muncitoare împiedică formarea conștiinței sale socialiste și consolidarea în cadrul întregii clase a unor asemenea caracteristici tipice pentru muncitorii ereditari precum: înalt nivel de conștiință de clasă, organizare, disciplină, în sensul datoriei și responsabilității de clasă. Aceasta este, în particular, adevărat pentru muncitorii care sunt relativ nou veniți din agricultură și care nu sunt pe deplin integrați în mentalitatea și virtuțile clasei muncitoare, în

general cei care lucrează în oraș dar locuiesc în sat și sînt direct sau indirect legați de sistemul proprietății cooperatiste sau al gospodăriilor individuale" (p. 322). Pornind de la o atare ipoteză sînt urmărite, în cadrul cercetărilor asupra satului și orașului (desfășurate în 1968), schimbările care s-au produs și se produc în cadrul clasei muncitoare. Cercetarea pune în evidență o serie de alte elemente disfuncționale și contradicții în cadrul structurii sociale. Toate aceste cercetări sînt nemijlocit legate de o chestiune teoretică generală și anume aceea a „dialecticii generalului și particularului în revoluția socialistă”, care este abordată în studiul lui H. Iribadzhakov.

Lucrarea ne oferă și elemente reprezentative legate de contribuțiile cercetării sociologice bulgare în abordarea fenomenelor culturale (sociologia culturii și a științei), de conștiință socială (inclusiv studiul consacrate *mentalității*), precum cel al lui Draganov) și ideologice, de sociologie a tineretului, context în care cercetătorii bulgari propun un concept interesant, cel de „juventizare a societății” etc.

În acest sens, studiul lui P.E. Mitev asupra „tineretului ca factor de dezvoltare socială”, reia ideea după care integrarea socială are „două fețe”: „socializarea tineretului și juvenilizarea societății” („renovarea” societății de către tineret). În felul acesta se propune un concept sociologic original de „tineret”.

K. Goranov dezvoltă o perspectivă interesantă asupra „teoriei generale a culturii” (sînt deosebit de relevante contribuțiile critice asupra acestei perspective teoretice) și propune conceptul sociologic de „cultură artistică” pentru a delimita astfel abordarea sociologică a fenomenelor de artă în raport cu alte tipuri de abordări.

„Cultura artistică este arta funcționînd în condiții sociale particulare, interpretată ca un proces social” (p. 277). Conceptul nu este reductibil la artă ci se referă și la „institutele și instituțiile fără de care activitățile creative ar fi imposibile”. Analizînd apoi „sociodinamica culturii socialiste” el delimitează între planul dinamicii culturale în plan istoric și planul dinamicii culturale ca „circulație a activităților și valorilor în cadrul organismului cultural, dintre acesta și alte sfere ale vieții sociale” (p. 282).

Creația din punct de vedere sociologic comportă următoarea structură: a. „creație curentă” (T') realizată în momentul actual; b. „creație trecută” (T'') care „servește ca model (tradiție, școli, curente etc.)”; c. creație națională ($T''' = T' + T''$); d. creație „străină”. Totodată procesul creator implică referirea la un ansamblu de condiții precum

existența unei „atmosfera-creatoare” a unui „sistem de pregătire a oamenilor pentru munca creatoare etc.”

Corespunzător acestor dimensiuni ale „procesului de creație” autorul propune conceptul „sferă culturală artistică” care se referă la: a. totalitatea operelor creației curente (); b. totalitatea operelor moștenirii naționale; c. totalitatea creației „străine” curente; d. totalitatea creației „străine” trecute. În fine „mijloacele de difuziune” pot fi clasificate în raport cu conținutul lor, canal și program, rangul și calitatea receptorului. Considerații interesante propune autorul și referitor la dimensiunile spațio-temporale ale culturii.

Deosebit de relevant — pentru ceea ce ar fi o sociologie a mentalităților — ni se pare studiul lui M. Draganov consacrat unei „tipologii psihosociale a țărănului bulgar patriarhal-tradițional”, prin care autorul continuă o tradiție a sociologiei bulgare reprezentată de Ivan Hdzijiski. M. Draganov consideră că fundamentele societății tradiționale, cutumiar-ritualistică „nu sînt reductibile la bazele economice decît în ultimă instanță” și că un rol fundamental în geneza acestei „societăți” (ca în cazul oricărei societăți) revine „sistemului normativ care este comun, pentru niște oameni dați, un sistem care are o evoluție istorică” (p. 348—349). „Procese economice unesc oamenii într-o unitate socială precum națiunea prin formațiunile normative” (ibid). Specific pentru societatea tradițională este faptul că reglarea structurii sale sociale acumulate nu se face prin intermediul liderilor, ci este o autoreglare prin mijlocirea sistemului normativ. Ca atare, sarcina sociologului este să clarifice particularitățile acestui sistem înainte de a aborda specificul mentalității patriarhale tradiționale. Una din contribuțiile notabile ale acestui studiu atît de original este aceea legată de „paradoxurile sufletului țărănesc tradițional” care dau expresie unei conștiințe sociale contradictorii, complexe și nu omogenizatoare.

Capitolul consacrat metodologiei dezvoltă elemente deosebit de interesante, reflectînd experiența originală a cercetării sociologice bulgare. Elementele evidențiate mai sus au urmărit să arate ideea că sociologia bulgară a atins echilibrul și maturitatea creației. Ea ni se dezvoltă ca o formațiune militantă, cu o conștiință sociologică și o „comunitate disciplinară” de neconfundat.

Ilie Bădescu
Universitatea București

Preocupări sociologice editoriale în R. S. Cehoslovacă

Dezvoltarea sociologiei marxiste în R. S. Cehoslovacă a impus, în ultimii ani, o intensificare a preocupărilor teoretice și practice ale sociologilor, angajați nemijlocit în activitatea de investigare a unor probleme sociale majore, generate de edificarea socialismului în țara vecină și prietenă. Beneficiind de contribuția unei comunități sociologice încheată ca structură și valoroasă prin capacitatea ei de a se mobiliza și participa activ la construcția vieții sociale, sociologia cehoslovacă și-a îndreptat și își concentrează, în continuare, eforturile către formularea problemelor generate de particularitățile proceselor noii societăți, de perfecționarea structurilor ei sociale, economice și politice, orientându-se, totodată, spre rezolvarea celor mai relevante aspecte legate de dezvoltarea creatoare a tezelor marxiste și aplicarea lor la condițiile concrete. Încheiat în 1965, prin înființarea unor institute de specialitate în cadrul Academiei din Praga și Bratislava și a unor secții specializate la trei universități, procesul de instituționalizare a sociologiei cehoslovace a dat un nou impuls cercetărilor originale în domeniul structurii globale a societății, al componentelor definitorii pentru modul de viață socialist, loisirului, problemelor privind educația comunistă și raporturile între generații, sau al altor aspecte privind implicațiile prezente ale dinamicii proceselor sociale, economice și culturale.

Axați din punct de vedere teoretic pe ideea considerării materialismului istoric drept o metateorie care oferă principiile fundamentale de constituire a sociologiei marxiste, sociologii din R. S. Cehoslovacă au adus și aduc o serie de contribuții remarcabile în direcția dezvoltării teoriei socialiste și a valorificării — în cadrul ei — a unor teorii contemporane (structuralismul, teoriile conflictului social etc.), inițiind, totodată, un program complex de investigare sistematică a realității sociale. În acest sens, atât pe plan științific cât și din punct de vedere al contribuțiilor efective la perfecționarea domeniilor de desfășurare a practicii sociale, se remarcă activitatea laborioasă de editare a unor lucrări tematice de anvergură și a unor studii critice, mișcarea sociologică cehoslovacă fiind ilustrată — între altele — și de numărul mare de manuale, traduceri din opere originale ale literaturii mondiale de specialitate, lucrări de referință reprezentative pentru diversele ramuri sociologice. La toate acestea, se adaugă o amplă și intensă activitate publicistică desfășurată de socio-

logii cehi și slovaci în paginile diferitelor reviste de specialitate.

Din ansamblul publicațiilor de profil, două par să reprezinte cel mai bine eforturile științifice înnoitoare ca și concepțiile teoretice originale, definitorii pentru orientarea prezentă a sociologiei cehoslovace: revista „Sociológia” (subintitulată „Revistă pentru probleme de sociologie și comunism științific” și editată de către Institutul de filozofie și sociologie al Academiei slovacă din Bratislava) și revista „Sociologický Časopis” (editată de Institutul de filozofie și sociologie al Academiei cehoslovace din Praga) — publicații cu care revista „Viitorul social” întreține bune relații de schimb și cooperare redacțională.

Dezbătând cu prioritate în cadrul paginilor sale, multiple probleme ale construcției socialiste și comuniste, revista „Sociológia” are un conținut tematic bogat, având un pronunțat caracter ideologic concretizat atât în aria largă de aspecte teoretice abordate, cât mai ales în poziția critică și constructivă adoptată față de problemele fundamentale ale edificării noii societăți. Astfel, printre temele cel mai amplu dezbătute în cuprinsul celor 6 numere apărute în cursul anului trecut se numără cele privind: teoria socială și politică a marxism-leninismului, tendințele generale ale proceselor sociale în actuala etapă de dezvoltare a R. S. Cehoslovacă, dezvoltarea structurii sociale și de clasă a națiunilor și minorităților cehoslovace, rezultatele concentrării și specializării agriculturii, rolul clasei muncitoare în ansamblul societății, implicațiile social-politice și ideologice ale cooperării socialiste, contribuția educației în procesul formării și dezvoltării sociale și culturale, educația comunistă a tinerei generații, creșterea standardului de viață al populației, funcțiile instituțiilor sociale în cadrul întregului sistem social, problemele metodologice ale planificării urbane etc.

În cadrul celor 8 rubrici permanente ale revistei (editoriale, studii teoretice, studii metodologice, comentarii, studii bazate pe investigații concrete, viața științifică, recenzii și bibliografii de profil) sunt publicate cele mai semnificative realizări ale sociologiei naționale și internaționale, existind o preocupare permanentă din partea redactorilor revistei (dintre care se remarcă Vlastislav Baúč, Róbert Roško, Ivan Hutira și Ladislav Macháček) pentru diversificarea conținutului tematic și orientarea sa, nemijlocit ideologică, concepută ca o replică permanentă la adresa unor deformări teoretice

apărute în contextul confruntărilor de idei contemporane.

Dacă rubrica metodologică a revistei este dedicată, în ansamblu, prezentării unor analize conceptuale și metodologii moderne de analiză și interpretare a datelor (rolul matematicii în cunoașterea socială, sistemul recursiv în analiza causală, analiza funcțională aplicată în domeniul sociologic etc.), rubrica care prezintă rezultatele investigațiilor de teren desfășurate de sociologii cehi și slovaci este dedicată publicării unor analize concrete în domeniul diferite ale practicii sociale și care vizează în special: modul de viață socialist caracteristic diverselor categorii socio-profesionale, orientarea și selecția profesională, sistemul de educație comunistă al tinerei generații, specificul activităților desfășurate în industrie și agricultură, raportul dintre familie, socializare și personalitatea socială etc.

Celelalte rubrici oferă informații detaliate asupra manifestărilor și reuniunilor științifice desfășurate în țară și peste hotare și pune la îndemina cititorilor note de lectură care prezintă și popularizează cele mai recente noutăți editoriale de profil.

Înscriindu-se în continuarea preocupării publicației „Sociológia” de a dezbată în paginile sale cele mai valoroase contribuții teoretice și practice ale sociologilor cehi și slovaci, revista „Sociologický Časopis” are un profil mai specializat, publicând în cadrul rubricilor sale permanente („studii”, „rubrică metodologică”, „recenzii” și „știri și informații”) aspecte semnificative ale activității științifice cehoslovace în domeniul teoriei și practicii sociologice. Evantaiul larg de teme abordate (modul de viață socialist, procesele social-economice și culturale din societatea cehoslovacă, revoluția tehnico-științifică contemporană, structura de clasă, mobilitatea socială, stabilizarea forței de muncă, conducerea vieții sociale, diviziunea și cooperarea în munca socială, întreprinderea ca sistem ș.a.m.d.) ca și preocupările sistematice în domeniul dezvoltării problematice

specializate a sociologilor de ramură (sociologia industrială, sociologia agrară, sociologia națiunii, sociologia politică, sociologia educației, sociologia timpului liber etc.) oferă un semnificativ punct de referință pentru înaltul nivel teoretic și competența științifică specifică comunității sociologice cehoslovace.

Pentru a exemplifica, sumarul ultimului număr al revistei „Sociologický Časopis” (publicația apare de 6 ori pe an) cuprinde următoarele teme, diferențiate în cadrul rubricilor de profil: 1. „Studii”: *Economie și sociologie; Critica tendințelor reformiste contemporane ale socialismului democratic; Opinia publică: probleme ale măsurării sale și locul său în modelele societății; Caracteristici ale tineretului muncitor în Cehoslovacia; Planificarea și indicatorii dezvoltării sociale a ansamblurilor regionale*; 2. „Rubrica metodologică”: *Selecția contingentă; Verificarea statistică a reprezentativității; Cîteva exemple ale aplicării metodelor matematico-statistice într-o întreprindere industrială.*

În cadrul celorlalte două rubrici („Recenzii” și „Știri și informații”) revista publică o serie de note de lectură asupra unor apariții editoriale recente în domeniul sociologic și note informative asupra unor manifestări științifice naționale (de exemplu, *Seminarul Asociației sociologice cehoslovace*), sau internaționale (cel de-al XI-lea Congres al Asociației Internaționale de Științe Politice, cea de-a XIV-a (1979) întâlnire a revistelor filozofice și sociologice din țările socialiste etc.).

Profilul tematic complex al revistei și deosebita ei ținută științifică și editorială (publicația apare sub îngrijirea unui colectiv redacțional format — printre alții — din Karel Rychtařík, Eva Bártová, Jaroslava Bauerová, František Zich etc.) fac din ea una dintre cele mai interesante și atractive publicații de profil din țările socialiste.

S. Rădulescu

„Social sciences in China” — o nouă revistă a Academiei Chineze de Științe Sociale

În luna martie 1980 a apărut la Beijing primul număr al noii publicații „Social Sciences in China”, revistă a Academiei de Științe Sociale a Chinei, care apare bilingv în limba chineză și trimestrial în limba engleză. Re-

vista este editată de Comitetul editorial pentru științe sociale din China și publicată de Editura pentru științe sociale a Chinei din Beijing, avînd ca președinte al comitetului editorial pe Li Shu.

Revista este structurată pe două rubrici principale: una, consacrată prezentării celor mai recente preocupări și realizări ale gândirii filozofice și sociale a reprezentanților oamenilor de știință chinezi. A doua, care are ponderea principală, cuprinde un număr de studii teoretice și de articole bazate pe investigații concrete din diferitele domenii ale filozofiei, istoriei, științelor economice, sociale și politice.

Acestora li se adaugă o rubrică de recenzii, una consacrată prezentării autorilor care contribuie la realizarea fiecărui număr al revistei și una de informare asupra principalelor articole și studii ce vor fi publicate în numărul viitor.

Referindu-ne la numărul 1/1980 al revistei, citeva date ni se par a fi semnificative. La realizarea lui au participat 16 specialiști care, se repartizează, după diferite criterii, astfel: din punctul de vedere al vârstei, 8 sînt născuți în anul 1930 sau după, cel mai tîrziu fiind născut în anul 1943; trei sînt născuți între 1920—1930 și restul între 1893 și 1919. Din punct de vedere al domeniilor de specialitate, nouă sînt specialiști în diferite ramuri ale științelor economice, doi sînt istorici, doi sînt sociologi, unul este filozof, unul specialist în științele politice și unul este ziarist. Majoritatea și-au făcut studiile superioare și apoi doctoratul în instituții de învățămînt superior și academice chineze, dar sînt unii care și-au făcut studiile sau au fost chiar profesori peste hotare, în URSS, Anglia și Statele Unite ale Americii. Majoritatea dintre autori lucrează în prezent în instituțiile de cercetări ale Academiei Chineze de Științe Sociale, cum sînt cele de filozofie, de economie, de istorie modernă a Chinei, de ziaristică sau Institutul central al naționalităților. Cîțiva predau în învățămîntul superior sau lucrează în institutul de logistică al armatei populare de eliberare a Chinei și în Ministerul relațiilor economice cu țările străine.

Sub raport tematic, studiile și articolele publicate în acest număr al revistei tratează probleme de economie mondială, de politică economică, chestiuni referitoare la reforma sistemului de conducere economică al Chinei, de filozofie, etnologie, istorie veche și modernă a Chinei și istoria Partidului Comunist Chinez.

La rubrica gîndirea filozofică și socială actuală este publicat studiul *Care este cel mai bun amplasament economic pentru China?* scris de Gao Zhihua, ziarist, cercetător la Institutul de ziaristică al Academiei chineze de științe sociale. Articolul este consacrat trecerii în revistă și evaluării discuțiilor pe care le poartă economiștii chinezi în prezent, în legătură cu producția de marfă și restruc-turarea economică.

Punctul de pornire al discuției l-a constituit constatarea, semnalată de revista „Studii economice” la mijlocul anului 1978, că stocurile de produse ale statului atingeau la acea dată o asemenea proporție, încît ele erau echivalente cu produsul național realizat în prima jumătate a aceluiași an. Punîndu-și problema factorilor care au generat o asemenea situație, autorul consideră că primul dintre aceștia trebuie considerat a fi separarea producției, de piață, respectiv reglarea producției prin intermediul planificării de stat, dar nu și prin cel al mecanismului de piață. Treptat s-a conștientizat faptul că un asemenea sistem economic este prea greoi și stîngaci pentru o națiune în plin proces de modernizare, întrucît el nu acordă atenția cuvenită variatelor interese economice și financiare ale colectivelor și indivizilor care contribuie, în mod diferit din punct de vedere al productivității muncii, la construcția socialistă, inițiativa lor fiind, practic, descurajată.

Analiza științifică a acestei situații obligă pe specialiști să reexamineze un ansamblu de probleme teoretice de bază cu privire la esența economiei socialiste, la acțiunea legii valorii în socialism, la necesitatea și oportunitatea ajustării economiei socialiste prin intermediul mecanismului pieței.

Trecînd în revistă multiplele puncte de vedere exprimate de economiștii chinezi cu privire la raporturile dintre producția socialistă și producția de mărfuri, autorul conchide că, în ultima instanță, producția socialistă este o producție de mărfuri, nu numai în ceea ce privește bunurile de consum, ci și mijloacele de producție ci și, în primul rînd, a celor produse de întreprinderile de stat, ceea ce demonstrează în optica autorului — faptul că „întreaga economie socialistă este esențialmente o economie a producției de mărfuri”.

În aceste condiții, el susține că este firesc ca și în economia socialistă legea valorii să acționeze ca un factor reglator al producției, singura problemă fiind aceea a modului în care această lege reglează producția în socialism, a relației în care se află cu legea dezvoltării echilibrată a economiei și cu legea economică fundamentală a socialismului. Acționînd ca factor reglator al producției socialiste, legea valorii nu contrazice, ci acționează în tandem cu legea planificării de către stat, în condițiile în care planificatorii iau în considerare, în întregime, rolul pe care legea valorii îl are în economia socialistă. Deosebirea dintre modul cum acționează legea valorii în economiile capitaliste și pre-capitaliste și în economia socialistă, constă în aceea că, în primele acționează ca o forță spontană, în spatele producătorilor, în timp ce în economia socialistă ea poate fi urmată

și aplicată în mod conștient de către planificatorii economiei.

Datele de mai sus pun în noi termeni și ansamblul problematicii mecanismului pieței în societatea socialistă. Mai concret, problema ce se impune a fi soluționată, nu numai teoretic, ci și practic este aceasta: în socialism este necesar ca economia să fie ajustată prin intermediul pieții? Dacă, da, de ce? Există, susține autorul, cel puțin două categorii de circumstanțe, care fac necesară o asemenea ajustare. Una derivă din faptul că cererea socială în materie de produse variază într-o mie de feluri și se schimbă continuu. În aceste condiții, deși statul poate veni, prin intermediul planificării, în întâmpinarea satisfacerii necesităților de bază ale populației, el nu poate să răspundă, rapid și pe deplin, întregii complexități a cerințelor variate și mereu schimbătoare ale populației, dacă nu operează prin intermediul mecanismului pieții. A doua, derivă din faptul că și în societatea socialistă întreprinderile și organizațiile economice rămân „producători de mărfuri”, relativ independenți, care diferă între ei atât sub raportul productivității muncii, al eficienței și, deci, și al intereselor. În acest caz, este clar că statul, poate lua în considerare situațiile lor, numai pe calea recunoașterii dreptului lor la competiție, pe piață.

Un asemenea punct de vedere pune în discuție teoriile politice și economice care susțin că în socialism, producția de mărfuri, legea valorii și mecanismul pieții sînt mutual exclusive, cu planificarea economică.

Economistii chinezi consideră că un asemenea punct de vedere, a avut și va continua să aibă multe efecte negative între care ei enumeră: separarea producției de cerere, divorțul prețurilor în raport cu valorile, transferul întregii responsabilități financiare pe seama statului, ca și tendința spre auto-suficiență.

Încercînd să răspundă la chestiunea: de ce a fost neglijat rolul pieții și al legii valorii, atîta timp, autorul susține că originea socială a acestui fenomen o constituie influența puternică pe care a exercitat-o în viața economică a Chinei (și nu numai a ei) mica producție, micul producător fiind — prin însăși natura sa, exclusivist în raport cu circulația mărfurilor și în relațiile de piață.

Depășirea unei asemenea stări de lucruri reclamă reconsiderarea opticii și formularea unor răspunsuri temeinic fundamentate la câteva chestiuni esențiale: care trebuie să fie bazele planului de producție al unei întreprinderi? cum să fie vindute produsele? care trebuie să fie răspunderile financiare ale întreprinderii de stat? ce politică a prețurilor va trebui să fie adoptată? ce se poate gândi

despre competiție și despre compatibilitatea ei cu socialismul?

În actualul stadiu al discuțiilor se conturează ca substanță a unor răspunsuri posibile la aceste întrebări, mai multe elemente. În primul rînd, se consideră că planul de producție al întreprinderii socialiste trebuie să se bazeze pe cererea socială și nu pe sarcini riguroase, inflexibile indicate de sus în jos. El trebuie să ia în considerare cererile pieții, condițiile și interesele fiecărei întreprinderi, sub conducerea statului și să fie concretizat în contracte convenite între producător și vânzător. Totul trebuie să fie vîndut pe piață, inclusiv mijloacele de producție, pe calea unor aranjamente directe între producător și vânzător sau prin intermediul vânzătorilor engros. Toate acestea fac ca întreprinderea să fie pe deplin responsabilă, în egală măsură, de profiturile ca și de produsele sale. Plătind statului taxele și împrumuturile făcute, întreprinderea va trebui să utilizeze veniturile realizate pentru extinderea reproducției, creșterea veniturilor și salariilor muncitorilor și a tuturor salariaților și pentru sporirea fondurilor sale pentru satisfacerea cerințelor sociale ale angajaților. Ea poate contracta împrumuturi de la băncile de stat, pe care să le utilizeze ea și capital constructiv sau ca fonduri circulante, dar în condițiile și cu respectarea tuturor regulilor împrumutului.

În domeniul politicii prețurilor trebuie să fie clar că schimburile ce intervin în valoarea produselor, ca urmare a schimbărilor ce intervin în productivitatea muncii, nu pot să nu se reflecte și în evoluția prețurilor, ceea ce presupune reajustarea prețurilor din timp în timp. În ceea ce privește competiția economică unii economiști chinezi își exprimă părerea că nu există economie a producției de mărfuri, fără competiție, care reprezintă o importantă forță ce propulsează dezvoltarea socială și economică.

Cu precizarea că, spre deosebire de economia și societatea capitalistă unde aceasta agravează anarhia în producție, generează tendințe spre speculă și profit, în socialism ea rămîne un mijloc de promovare a progresului economic și tehnologic. În aceste condiții, întreprinderile prost conduse și ineficiente își vor înceta activitatea, dar există posibilitatea ca ele să fie reorientate spre scopuri mai utile, iar personalul spre noi profesii și domenii de activitate, fără a suferi consecințele tragice pe care le suferă asemenea întreprinderi și personal în capitalism.

În legătură cu această problematică, revista publică în a doua sa rubrică trei studii și o recenzie avînd ca tematică diviziunea internațională a muncii și relațiile economice ale Chinei cu țările străine, sensul și esența reformei structurii economice a Chinei și re-

zultatele unei cercetări experimentale efectuate în 100 de întreprinderi din Sichuan, în vederea sporirii independenței lor economice. Aceștia li se adaugă studii consacrate analizei caracteristicilor fuziunii și conflictelor naționalităților în istoria chineză, războiului țărănesc de la Taipang, precum și analiza făcută de V. I. Lenin relațiilor de schimb în Rusia, după Revoluția din Octombrie.

Un singur studiu din acest număr este consacrat filozofiei chineze, în care se realizează o prezentare comparativă a filozofiei clasice chineze, față de filozofia occidentală și indiană. Reliefind caracteristicile esențiale ale școlilor dominante în filozofia chineză, autorul, Yuen Lin Chin, în prezent director adjunct al Institutului de filozofie al Academiei chineze de științe sociale, consideră că filozofiei chineze îi sînt proprii între altele:

- entuziasmul și încrederea în viața prezentă, corelate cu o anumită detașare de lumea viitoare;
- absența conștiinței logice și epistemologice;
- punctul de vedere al unității omului cu natura;
- imbinarea organică a filozofiei cu gândirea social-politică și cu conceptele etice.

Ceea ce crede autorul că trebuie să se aștepte de la filozofia chineză contemporană este aderența la splendoarea sa tradiție de încredere nelimitată în viață, la unitatea sa cu politica, la întrepătrunderea acțiunii cu gândirea, asimilarea celor mai autentice valori ale filozofiei contemporane, aprofundarea problemelor de logică și epistemologie, obținerea unor progrese semnificative în mai înalta specializare a muncii de cercetare.

Pentru numărul următor, revista anunță la prima rubrică un studiu consacrat perolizării istoriei antice a Chinei, iar la cea de a doua, studii privind reevaluarea lui Confucius, evoluția confucianismului pe parcursul unui mileniu, precum și o incursiune în doctrina omului, concepută ca sistem metafizic al conceptelor etice.

Deși în această semnalare nu ne putem permite decît să prezentăm sumar conținutul revistei, orice tentativă de analiză și evaluare fiind, în mod obiectiv, hazardată, considerăm că prin tematică, conținut, mod de organizare și de prezentare a materialelor, primul număr al revistei „Social Sciences in China” este instructiv și incitant pentru cititorul român, specialist sau nespecialist în științele economice, sociale, politice sau umane.

Stefan Costea

Cercetarea sociologică în Polonia

Într-un recent studiu cu caracter de sinteză, prilejuit de împlinirea a 25 de ani de la înființarea Institutului de Filozofie și Sociologie al Academiei de Științe din Polonia, prof. dr. Władysław Adamski prezintă direcțiile cercetării sociologice în cadrul acestui institut, unul dintre cele mai vechi și cele mai mari unități de cercetare ale Academiei poloneze*. Sinteza realizată de prof. dr. W. Adamski depășește ca interes nivelul unui studiu de bilanț al cercetărilor Institutului, întrucît, după 1971, adoptîndu-se noi forme de organizare în concordanță cu noua concepție economică promovată, cercetarea științifică presupune cooperarea tuturor uni-

tăților specializate, în rîndul cărora Institutul de Filozofie și Sociologie cu cei peste 300 de angajați ai săi reprezintă cel mai înalt potențial de cercetare din domeniul științelor umaniste poloneze. Prin nivelul științific, volumul și diversitatea lor, cercetările sociologice realizate în cadrul Institutului s-au impus atît pe plan național, cit și internațional. La aceasta au contribuit desigur și cercetările comparative internaționale la care Institutul s-a angajat. În domeniul științelor sociale, după cum preciza prof. dr. W. Adamski, noua formă de organizare se bazează pe două principii: a. elasticitatea și subordonarea structurii grupurilor și colectivelor de cercetare, temelor incluse în planul cincinal; și b. cooperarea în realizarea temelor de cercetare, caracterul interdisciplinar al cercetărilor. Schimbarea sistemului de finanțare a cercetărilor științifice și acordarea, în cincinalul 1971-1975, a unui credit bancar de un milion de zloti, care să fie rambursat prin valorificarea cercetărilor efec-

* Władysław Adamski, *Entwicklung der soziologischen Forschung im Institut für Philosophie und Soziologie der Polnischen Akademie der Wissenschaften*, in „Jahrbuch für Soziologie und Sozialpolitik” 1980, Akademie-Verlag, Berlin, 1980, p. 72-87.

tuat, a dat Institutului „pentru prima dată în istoria sociologiei poloneze șansa efectuării unor cercetări empirice pe eșantioane mari” (p. 74), oferind totodată baza unei cooperări științifice creatoare cu instituții de cercetare similare din țară și din străinătate.

Această decizie a permis lărgirea bazei cercetărilor empirice, realizându-se anchete reprezentative naționale, cu un înalt nivel de profesionalitate și tehnicitate (aparatura necesară prelucrărilor statistice).

Dezvoltarea cercetărilor sociologice în cadrul Institutului este legată și de personalitatea prof. Jan Szczepański, unul dintre cei mai reputați sociologi marxiști, orientând sociologia poloneză, în slujba politicii sociale. În calitate de director al Institutului, Jan Szczepański a coordonat unica temă din planul de stat în cincinalul 1971–1975: *Tendențe ale schimbărilor din modelele de consum, trebuințele culturale și sistemul de valori ale societății poloneze*, temă continuată în cincinalele 1976–1980 și 1981–1985.

Așa cum sublinia Jan Szczepański, scopul principal al temei de cercetare este acela de a servi direct acțiunii de planificare și prognozelor sociale. Transformarea cercetărilor empirice în instrumente de acțiune politică va rămâne — așa cum se va vedea — o permanentă a cercetărilor sociologice poloneze. Tema abordată și-a propus elaborarea instrumentelor necesare politicii economico-sociale de optimizare și raționalizare a consumului, în condițiile dezvoltării generale a țării. În acest sens s-au avut în vedere trei subteme: a. schimbări în modelele și în structura consumului individual și social; b. bugetul de timp, trebuințele educative și culturale; c. schimbări în personalitatea, relațiile și valorile sociale în procesul de socializare. Fiecărei subteme și, corespunzător, fiecărui grup de cercetare având sarcini precise li s-au impus inventarierea cercetărilor și studiilor anterioare atât din țară, cât și de peste hotare și totodată o profundă analiză teoretică și metodologică. Pentru prima subtemă, stabilirea schimbărilor privind standardul de viață, cunoașterea modificărilor din structura și dinamica veniturilor, analiza factorilor care influențează trebuințele de bunuri de consum ale populației, determinarea proporțiilor dintre consumul individual și social, elaborarea unor modele de perspectivă ale consumurilor în condițiile unei dezvoltări economice intensive, toate acestea au fost structurate în sarcini de cercetare, ținându-se seama de clase și pături sociale, grupuri de vîrstă etc.

A doua subtemă, urmărind să determine consecințele economice, sociale și culturale ale reducerii timpului de muncă, precum și o diagnoză a necesităților de timp liber pentru diferite grupuri de populație din Polonia

anilor '70, a încercat, concomitent, analiza schimbărilor stilului de viață în strînsă legătură cu schimbările mediului socio-cultural și cu procesele generate de revoluția științifico-tehnică. Dezvoltarea trebuințelor culturale, participarea la creația culturală a diferitelor clase, pături și grupuri profesionale a constituit — în viziunea cercetătorilor polonezi — o premisă a elaborării prognozelor în acest domeniu. Dealtfel, stabilirea unei metodologii pentru prognozele sociale a preocupat în mod deosebit sociologia poloneză în cincinalele trecute. Studiile efectuate au contribuit la stabilirea relației dintre metodologiile de prognoză și cele de cercetare sociologică, dintre prognoză și planificare, au dus la experiențe interesante de elaborare a modelelor și de aplicare corelată a tehnicilor de prognoză. Pentru caracterul interdisciplinar al studiilor sociologice din Polonia semnificativ ni se pare și faptul că la a doua subtemă o pondere însemnată au avut o studiile demografice, medicale, pedagogice. În atenția cercetătorilor a stat nu numai necesarul de forță de muncă calificată, ci și prognoza stării de sănătate, nu numai analiza demografică, dar și cunoașterea nivelului culturii medicale în familie etc.

Al treilea grup de cercetare la tema coordonată de Jan Szczepański s-a centrat pe studiul personalității în societatea socialistă, dezvoltînd concepția marxistă despre om și societate în condițiile revoluției științifico-tehnice.

Enumerarea — chiar detaliată — a problemelor și subproblemelor abordate în cadrul temei privind schimbările din modelele de consum, trebuințele culturale și sistemul de valori nu ne oferă totuși o imagine corectă despre amploarea cercetărilor efectuate. În cursul anilor 1971–1975 la această temă s-au realizat 16 cercetări de teren pe eșantioane de la cîteva sute pînă la 25 000 de persoane. Au fost anchetate peste 100 000 de persoane (pentru care s-au calificat aproximativ 700 de operatori de anchetă, constituînd o rețea în teren, capabilă să realizeze rapid și cu multă precizie sarcinile de aplicare a chestionarelor și interviurilor). La cele menționate se adaugă și lista (foarte selectivă dealtfel) a lucrărilor publicate în cadrul temei amintite, dimensiunile principalei cercetări sociologice ilustrînd amploarea ei, coordonată în cincinalul 1971–1975 de *Institutul de Filozofie și Sociologie al Academiei de Științe din Polonia*. În acest sens, prof. W. Adamski amintește cercetările empirice și studiile publicate: *Condițiile de viață și trebuințele populației* — autor, dr. Z. Suflin (cercetare de teren cu un pronunțat caracter interdisciplinar, asupra unui număr de 10 000 de gospodării); *Cine are o viață bună?* — autor, prof. dr. B. Gałęski și dr. R. Tulli (studiu despre calitatea vieții, analizînd reprezentările diferitelor grupuri socio-

profesionale referitoare la ce înseamnă „o viață bună?”); *Schimbări în consumul cultural* — autor, prof. dr. Z. Zygułski (cercetare care a durat 2 ani, pe un eșantion de 14 000 de muncitori și funcționari din marile întreprinderi industriale); *Dezvoltarea trebuințelor educative* — autor, dr. I. Nowakowska (studiu modulul în care tinerii părinți privesc problemele educației tinerei generații). Referitor la modelele de consum și sistemul valorilor sociale, în perioada 1968—1978, au fost publicate numeroase și semnificative contribuții sociologice: *Reflecții asupra consumului și politicii sociale* (Jan Szczepański); *Elemente de metodologie a prognozelor sociale* (lucrare colectivă); *Reflecții asupra praxișului* (T. Jaroszewski); *Probleme ale activității individului în societatea socialistă* (în colaborare cu sociologii sovietici); *Umanismul socialist* (lucrare colectivă); *Continuitate și schimbare în tradiția culturală* (St. Nowak); *Profesiunile, trebuințele și aspirațiile tinereții muncitorilor* (W. Adamski) și altele.

Datele cercetării modelelor de consum, a trebuințelor culturale și sistemului valorilor sociale au fost sistematic utilizate de organele de stat, în mod deosebit de către comisile de planificare pentru elaborarea planului de perspectivă pînă în 1990.

Corelată cu prima temă, cercetarea privind *Evoluția structurii societății socialiste și schimbările în conștiința socială în R.P. Polonă* a fost inclusă în planul departamental, în cîincinalul 1971—1975 și va fi continuată în planurile cîincinale următoare, avînd un pronunțat caracter de generalizare teoretică a cercetărilor sociologice empirice (în număr de 28, din care 11 la nivel național). Dintre cele mai importante cercetări de teren se remarcă: *Diferențierea și integrarea clasei muncitoare*, autor, dr. M. Jarosińska (cercetare efectuată pe un eșantion de 5 000 de muncitori industriali); *Factorii și perspectivele activității sociale și de muncă ale fărâncilor individuali*, autor, dr. R. Turski (amplă analiză a satului polonez contemporan, anchetă efectuată pe un eșantion reprezentativ, cu un volum de 25 000 de persoane); *Mobilitatea socială*, autor, dr. M. Pohoski, de la Universitatea din Varșovia (cercetare cu caracter de analiză statistică, cuprinzînd cca 13 000 de persoane); *Relațiile sociale în diferitele tipuri de grupuri sociale*, autor, dr. W. Wakarczyk (studiu la nivel național asupra relațiilor interindividuale în cadrul familiei, grupurilor de vecinătate și de muncă); *Viața într-un oraș mic*, autor, dr. W. Mirowski (o cuprinzătoare analiză a colectivităților locale).

Cercetarea structurii sociale și a schimbărilor din conștiința socială socialistă s-a materializat prin publicarea unor studii, unele din ele bucurîndu-se de o bună primire atît în țară cît și peste hotare (de exemplu, studiul lui A.

Pohoski și K. M. Stanczyński *Clasificarea socială a profesitorilor*, 1980), altele depășînd în interes cadrul național (de exemplu, lucrarea colectivă *Schimbări în structura socială din U.R.S.S. și R.P. Polonă*). Au apărut, de asemenea, o serie de lucrări fundamentale pentru teoria și practica cercetărilor sociologice (*Teorie-Cercetare-Praxis. Problematika structurilor de clasă* de W. Wesolowski) sau ampla cercetare empirică *Diferențierea socială* (de același autor). Importante lucrări bazate pe cercetările realizate în cîincinalul 1971—1975 au dezbătut problematica raportului om-muncă (D. Dobrowolska, *Studii despre însemnătatea muncii pentru oameni*), au analizat funcțiile familiei în societatea socialistă (J. Komorowska, *Schimbări în familia poloneză*), au radiografiat relațiile globale din colectivitățile locale (S. Nowakowski, *Schimbări în colectivitățile locale orășenești*).

Toate aceste cercetări și studii au constituit un punct de pornire în realizarea temei din planul de stat pentru cîincinalul 1976—1980. Tema centrală privind *Transformarea structurală a societății socialiste*, sub conducerea prof. dr. W. Wesolowski, urmărînd conturarea unei imagini cuprinzătoare asupra transformărilor și diferențierilor din structura societății poloneze, a fost compartimentată în 6 subteme de cercetare: *Evoluția macrostructurilor sociale și mobilitatea socială* (coordonator prof. dr. W. Wesolowski); *Evoluția colectivităților locale și microstructurilor sociale* (coordonator, prof. dr. S. Nowakowski); *Transformări în domeniul culturii claselor și grupurilor sociale* (coordonator, prof. dr. A. Kłoskowska); *Schimbări în conștiința socială* (coordonator, prof. dr. W. Wesolowski); *Partidele politice, organizațiile de masă și structura socială* (coordonator, prof. dr. W. Adamski).

Deși majoritatea subtemelor de cercetare, pentru cîincinalul 1976—1980, continuă cercetările anterioare, apar însă și probleme noi de studiu: *comunitățile locale*; *studiiul orașului*; *analiza statutului social al femeii și rolul femeii în structura clasei muncitoare*; *schimbările în structura satului și a comunităților rurale sub influența proceselor de modernizare și cooperativizare a agriculturii*. Studiul familiei, a funcțiilor ei sociale, a stilului de viață, analiza culturii și omogenizarea culturală în societatea socialistă actuală din Polonia au stat și ele în atenția cercetătorilor. O importanță deosebită a fost acordată laturii metodologice, în mod deosebit metodologia studiilor internaționale interculturale.

După cum informează prof. dr. W. Adamski, pînă în 1978, în cadrul temei coordonată de prof. dr. W. Wesolowski, au fost publicate 42 de studii, dintre care 5 cu caracter de sinteză. S-au efectuat 3 cercetări empirice: *Munca ca valoare socială* (prof. dr. D. Dobrowo-

Iska); *Tineretul și clasa muncitoare* (prof. dr. W. Adamski și dr. Z. Kosel); *Ascensiunea tineretului spre studiu* (prof. dr. W. Adamski și dr. K. Zagórski). Tot în cadrul aceleiași teme sînt de remarcat studiile cu pronunțat caracter metodologic, ca și studiile realizate în colaborare cu institutele de specialitate din străinătate (de exemplu, studiul prezentat la Congresul mondial de sociologie de la Uppsala, *Structură socială și schimbare - Finlanda și Polonia în perspectivă comparativă*).

O a doua temă inclusă în planul de stat: *Socializarea indivizilor, formarea și transformarea personalității în condițiile revoluției științifico-tehnice și dezvoltarea societății socialiste* este coordonată de prof. dr. T.M. Jaroszewski, directorul Institutului.

Ambele teme ocupă un loc central în problematica sociologiei marxiste, avînd multiple valențe teoretice, ideologice, dar și practic aplicative. Din punct de vedere metodologic este de remarcat pronunțata notă de interdisciplinaritate a temelor și subtemelor de cercetare. Cea de-a doua temă de cercetare presupune efortul conjugat al filozofilor, sociologilor și psihologilor în vederea elaborării modelului personalității omului secolului XX. Și în cadrul acestei teme se continuă problematica studierii modelelor de consum (3 din cele 7 subteme evidențiază o continuitate directă). Cercetările de teren își propun să descifreze mecanismele și factorii obiectivi și subiectivi de formare a personalității. S-au realizat anchete asupra muncitorilor din

marile întreprinderi industriale (prof. dr. K. Zygułski, *Cercetarea consumului cultural*, pe un eșantion de 14 000 de muncitori), asupra tineretului (dr. J. Jerschina, *Transformări în personalitatea socială și în concepția studenților și tinerilor muncitori sub influența proceselor de industrializare și urbanizare*), asupra consumului ca element al modului de trai (dr. Z. Sufin) și problemelor progresului tehnico-științific (L. Zacher). În ultimul an, 1979-1980, s-au publicat studii de sinteză, bazate pe cercetările empirice asupra personalității, urmărindu-se nu numai rezolvarea problemelor teoretice, dar și perfecționarea activității educative de formare a personalității comuniste.

Urmărind prezentarea sintetică a cercetării sociologice în cadrul *Institutului de Filozofie și Sociologie al Academiei de Științe din Polonia* credem că se pot desprinde direcțiile și caracteristicile esențiale ale sociologiei poloneze în ansamblu: concentrarea eforturilor de cercetare pe două probleme majore ale dezvoltării socialiste a țării, abordarea concomitent teoretică și practic-aplicativă a temelor incluse în planurile cincinale de stat, baza empirică largă a celor mai multe din studiile efectuate, continuitatea temelor de cercetare, cooperarea internă și internațională, caracterul interdisciplinar și prognostic al cercetărilor realizate.

Septimiu Chelcea

Academia „Ștefan Gheorghiu”